

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Filosofický problém války v díle Tomáše Trnky

David Manučarjan

Vedoucí práce
Mgr. Jakub Chavalka, Ph. D.

Bakalářská práce

Praha – Žamberk 2024

Chtěl bych poděkovat panu doktoru Chavalkovi, bez jehož cenných rad by má bakalářská práce nemohla dostat podoby, v jaké se nyní nachází.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Žamberku dne 22.06.2024

David Manučarjan

Abstrakt

Bakalářská práce definuje pojem války v díle Tomáše Trnky. Na začátku práce se nachází kapitola o životě a díle Tomáše Trnky, která má za účel seznámit čtenáře se základními rysy filosofické práce daného autora v souvislosti s jeho životem. Dále práce představuje válku jako všeobecný problém. Následuje kapitola o filosofickém problému války, která ukazuje, jak Trnka odůvodňuje vznik války z hlediska filosofie. Práce nadále představuje a vysvětluje dva důležité předpoklady války, kterými jsou v díle Tomáše Trnky kultura a sociální organizace. Tato část ústí diferenciacním pohledem na život, jako na žití a umírání. V tomto vztahu se ukazuje završení filosofické obhajoby války v autorově díle a také v něm Trnka nachází smysl lidského života. Poslední část práce představuje mírové teorie, které slouží jako odpověď především k násilným druhům válek. V závěru práce zazní, proč je válka podle Trnky nezbytná a jaký je tedy její vztah ke smyslu lidského života.

Klíčová slova: válka, filosofie, Tomáš Trnka, kultura, sociální organizace, mír, smysl života

Obsah

Úvod	6
Život Tomáše Trnky a jeho dílo	7
Představa války	9
Nepříznivé následky války	9
Pozitivní následky války	10
Filosofický problém války	12
Záhada propasti duševní	12
Člověk	13
Rodina	14
Duševní rozměr	15
Posvátný paradox spravedlnosti	15
Zrození kultury	16
Zločin	20
Umělecké nadání a zločinnost	22
Problém kultury	23
Kultura jako smysl existence lidstva	24
Sociální organizace	25
Umírání	26
Boj o život	29
Typy	30
Charakterologie	32
Typy žen	33
Typologie a charakterologie ženy	35
Don Juan	35
Mír	38
Asketická teorie míru	38
Teorie absolutní jednoty, absolutního imperialismu	40
Teorie politického sjednocení	40
Závěr	43
Bibliografie	45

Úvod

V předkládané práci ukážu, jak Tomáš Trnka vnímá válku. Jaké má podle něho válka úskalí, ale také jaká má pozitiva. Popíšu, jak zkoumá Tomáš Trnka válku filosoficky a jak spolu s tím rozebírá lidskou kulturu, sociální organizaci, vztah člověka k absolutnu a charakterologii člověka, které se mu jeví jako stěžejní předpoklady k tomu, aby vůbec konflikt, jakým je válka, vzniknul. Veškeré názory vychází z jeho vlastních filosofických děl. Zejména budu vycházet z jeho prvotiny o filosofickém problému války, ale pokusím se některé důležité momenty podrobněji představit tak, jak se objevují v jeho pozdějších dílech.

V úvodu své práce představím autora samotného, jelikož se jedná o autora poněkud opomíjeného. Představením jeho života přiblížím některé důležité události, promítající se do filosofických témat, která ve své práci budu rozebírat.

V další části bakalářské práce přistoupím přímo k samotnému problému války z hlediska filosofického myšlení. Spolu s tím rozeberu důležité předpoklady války, jež Trnka spatřuje v lidské kultuře a sociální organizaci. Představím také aspekt umírání a s ním spjatou spravedlnost samotného lidského žití. Všechna zmíněná témata vyličím v kontrastu války.

Chci rovněž představit Trnkovo užití typologie a charakterologie jako metody poznání smyslu života, který se krystalizuje rovněž v tom, jak Trnka vnímá válku.

K závěru své práce popíšu některé mírové teorie, které Trnka představuje spolu s jeho zkoumáním o válečném konfliktu. V závěru práce se budu věnovat úvaze, jestli je válka pro Trnku nezbytná a pokud ano, tak popíšu pozitivní aspekty, které ve válce Trnka spatřuje. Dále bych chtěl na konci své práce ukázat, zda se Trnkovo vnímání války měnilo napříč světovými válkami.

Život Tomáše Trnky a jeho dílo

Tomáš Trnka se narodil roku 1888 v Dunovicích, což je malá vesnice na jihu Čech. Studoval gymnázium v nedalekém Písku, kde našel zalíbení v poezii a hudbě. Sám Trnka píše, že samotná výuka na něm nic zvláštního nezanechala, ale už zde pozoroval se zájmem osudy různých lidských typů. Obojí se později velmi výrazně promítlo do jeho filosofického díla. V protikladu k jeho studijnímu životu stála práce na poli v jeho rodné vesnici, která nám může osvětlit jeho vztah k přírodě.

Po maturitě začal Tomáš Trnka studovat na Universitě Karlově filosofii a moderní filologii. Ze začátku studia navštěvoval různé debatní kroužky, kde se setkával se staršími a vyspělejšími studenty. U těchto příležitostí pociťoval obavy z toho, zda je schopen dohnat, jakožto student z venkova, pražské studenty. Na universitě se setkal s profesorem Drtinou, který se dle jeho vlastních slov stal jeho druhým otcem. Ten ho ponoukal ke studiu filosofie a literatury. Při studiu se setkával s významnými osobnostmi první republiky, jako je Eduard Beneš, T. G. Masaryk anebo spisovatelem Viktorem Dykem.

Když se rozpoutala první světová válka, uchýlil se Trnka na rodný venkov. Byla to pro něho léta trýznivého přemýšlení o smyslu života a smrti. Zde se zrodila myšlenka na jeho trilogii *Hledám tajemství života*. Když se vrátil do Prahy, publikoval na výzvu profesora Drtiny svoji první knihu *Filosofický problém války*. Původně se jednalo pouze o spis, který Trnka zamýšlel vložit do výše zmíněné trilogie.

Profesor Drtina zamýšlel pro Tomáše Trnku kariéru na akademické půdě, sám Trnka však ještě před koncem války obdržel nabídku stát se funkcionářem Svazu osvětového a tuto nabídku přijal. Ve Svazu se mu zalíbilo tak, že v něm zůstal až do roku 1947. V rámci jeho působení v tomto Svazu organisoval finanční akce k založení nových knihoven a lidových universit. Lidová výchova se pro něho stala hlavním posláním. Využíval například filmu, u kterého spatřil vysoký potenciál a zasadil se tak o vyšší výrobu různých výchovných snímků. Sám se stal režisérem dvou krátkometrážních filmů, z nichž jeden s názvem *Bouře nad Tatrami* dokonce získal ocenění na festivalu v Benátkách. Spolu s tím vydal spisy *Filosofické základy lidové výchovy* a *Lidová výchova a národní kultura*. Trnkova snažení o rozvoj výchovy v Československu podpořil i T. G. Masaryk a uvolnil 4 miliony korun z Národního fondu na vybudování lidovýchovného ústavu, jehož se sám Trnka později stává vedoucím.

Zatímco se Trnka zasadil o zkvalitnění výchovy u nás, tak také pracoval na svém filosofickém díle. Akademická obec na něho tlačila, aby se habilitoval, avšak s požadavkem, aby byla jeho díla pozitivističtější. Trnka to odmítnul s odkazem na svobodu filosofického myšlení. Výzvě na habilitaci vyhověl až roku 1946, neboť měl za úkol položit základy vysokoškolského vzdělání na nově vzniklé pedagogické fakultě University Karlovy a pomoci se školením nových pracovníků.¹

Trnkova filosofie je barvitá a poetická. Když píše o tezích ostatních autorů s cílem podpořit své vlastní filosofické myšlenky, dokáže být velmi striktní, akademický a pozitivistický. Jeho vlastní filosofické teze jsou bezpečně rozeznatelné právě v momentě, kdy přejde ze striktní formy k formě literárně laděného eseje, který je mu vlastní. To je aspekt, jenž ho odlišuje od ostatních filosofů jeho doby a který z něho dělá skutečného filosofa.

Tento charakter Trnkova psaní můžeme pozorovat hned v jeho prvním díle, kterým se zabývá i tato bakalářská práce, totiž Filosofickým problémem války. Tento spis začal vytvářet, když mu bylo pouhých 25 let. Z kraje díla začíná porovnáním dosavadních filosofických poznatků k této problematice, ale pouze s chladným, vědecky naladěným porovnáním se neuspokojí, a právě tím se odlišuje od ostatních odborníků jeho doby a stává se tak jedinečným. Vydává se pod povrch problému a opouští tak pozitivistické okovy, na kterých tehdy dbala filosofická obec. Zkoumá válku jako záhadu propasti duševní a spatřuje její hlavní podstatu ve zrození kultury a sociální organizace. Také už zde rozpracovává motiv typového rozlišení muže a ženy, pomocí kterého se ve Filosofickém problému války snaží vyložit vznik kultury a sociální organizace a tím pádem i vznik války samotné. Tento typologický výklad se stane v jeho pozdějších dílech velice důležitým pro jádro jeho filosofie.²

Celkově se dá říct, že v této jeho prvotině pokládá základy pro svá budoucí díla, a to právě tezemi, pomocí kterých se snaží vysvětlit onen filosofický problém války. Válka se pro Trnku jeví jako problém, který má základy v hlavních existenčních otázkách lidského života. Tento spis totiž ve skutečnosti není o válce, ale o smyslu lidského života, o vztahužití a umírání, o zrození kultury a lidské organizace a o spravedlnosti, jakožto vztahu, který drží pohromadě lidskou snahu žít.

¹ TRNKKA, Tomáš. Autobiografie. . 1969, roč. 17, č. 4.

² KRATOCHVÍL, Ladislav. Filosofický portrét Tomáše Trnky. . 1969, roč. 17, č. 4.

Představa války

Valná většina lidí si spojuje s pojmem války samé zlé věci. Válka je v naší mysli něco, co s sebou přináší smutek, strach a především smrt. Samozřejmě tu jsou na straně druhé i vítězné pocity, když hovoříme například o konci druhé světové války, anebo v případě, že Češi vzpomínají na odkaz legionářů za první světové války. Také když se učíme o válkách antického Řecka, vybaví se nám heroické výkony některých bojovníků, jejichž příběhy si vyprávíme dodnes. Nutno však podotknout, že v dnešní společnosti máme spíše dojem, že doba válek pominuly a válečný konflikt, především v západním světě, si už ani neumíme představit. Jsme přeci společnost pokročilá a válka je akt, který přiřazujeme barbarským národům, anebo ji vidíme v oblastech, kam vědecké metody západního světa ještě nedošly. Válka nám tak připadá cizí, a ačkoliv můžeme obdivovat vítězné momenty našich dějin, z individuálního hlediska už pocit války nechce okusit nikdo. Válka je totiž destruktivní. Boří ideu pilně vybudovaného míru a národů. Válka však neničí pouze ideály, nýbrž i stromy, budovy, kostely, celou infrastrukturu ... Zkrátka věci, které si člověk oblíbil a zvykl si s nimi žít. No a v poslední řadě, jak už jsem zmínil výše, válka bere také lidské životy. Přátelé, rodina, ale i ten sympatický prodavač z pekárny od vedle. Takovéto myšlenky se pro člověka západního světa už leckdy stávají realitou s konfliktem, který vypuknul na prahu jeho dveří.

Nepříznivé následky války

Ve válce umírají mladí a silní muži. Generace hospodářsky nejprospěšnější k rozvoji státu. Všechny elity národa se soustřeďují do nitra válečného konfliktu a v domovině zůstávají nemocní, neduživí a méně schopní jedinci.³

Kromě toho, že válka zasahuje i do ekonomiky, má také vliv na umění – *inter arma silent musae*. Neznamená to však, že by talentovaní lidé nevytvářeli umění i nadále během války. Mnohdy má naopak válka a její neblahé důsledky větší schopnost vyvolat v autorovi nějaký proud myšlenek. Životní těžkosti, jež válka přináší, dokážou hlasitěji rozeznít umělcův vnitřní hlas. Tím, že ve válce mlčí múzy se spíše míní to, že průměrní umělci tolik umění

³ TRNKA, Tomáš. *Filosofický problém války*. Praha: Jan Laichter, 1917, s. 20.

nevytvářejí a všeobecný zájem o kulturu klesá. Také se oslabuje obchodní aspekt kultury a klesá například prodej knih.⁴

Válka má podle Trnky také neblahé následky, které není možné vidět. Týkají se totiž lidské duše, která se za války tříští. Ať už jde o úzkost spojenou se smrtí blízkých nebo se smrtí vlastní. Za války také slábne morálka, když vojáci, kteří jsou odtrženi od svých žen smilní, a jejich ženy dělají to samé doma. Stoupá i zločinnost a mladá generace, která nemá tak důkladný dohled, jako obvykle, vyrůstá s většími neduhy.⁵

V poslední řadě se Trnka dotýká neblahých důsledků války na víru. Mnozí vojáci, kteří měli k víře vlašný vztah, od ní za války upouští úplně. Neopomíná ovšem ty, kteří svou víru za války ještě prohloubili. Jako příklad udává knížete Andreje z Vojny a míru anebo Tolstého z války, která se odehrála na Kavkazu a Krymu.⁶

Pozitivní následky války

Sám Trnka trefně poznamenává: „Mohli bychom vzít větu za větou z minulého odstavce a pouze říci, že válka působí dobře v týchž bodech, v kterých současně škodí.“⁷ Tak například umění, které podle mnohých ve válkách upadá, je pro Trnku důkazem těch nejkladnějších dopadů války. Jediné, co kritizuje je hromadný konzum umění, který ovšem prosperuje za dob míru. Trnka de facto tvrdí, že během války se krystalizuje to nejdokonalejší. Počínaje literaturou. U Tolstého válku přirovnává k mramorovému balvanu, z něhož pak vytesal svá nejlepší díla. Trnka jde ještě dál a píše, že bez válek by možná samo umění neexistovalo anebo by bylo pouhou karikaturou vznešené lidské tvorby.⁸ Nejedná se o válku samotnou, ale o srážku lidských duší. O srážku idejí.

Stejně tak, jak válka lidské duše tříští, tak je také tříbí. Obětavost, altruismus, národní hrdost.⁹ Právě to jsou momenty, které nám jsou připomínány v hodinách dějepisu. Momenty plné odvahy, boje za svůj vlastní národ. Takto laděné činy si připomínáme dodnes a i dnes prodávají lístky v kinech. Válka napomáhá také vyčistit ovzduší mezi lidmi, kdy vyjdou na

⁴ Ibid., s. 23.

⁵ Ibid., s. 24.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., s. 25.

⁸ Ibid., s. 26.

⁹ Ibid., s. 28.

povrch dlouho utlačované pocity křivdy. Mnoho lidských konfliktů se díky tomu začíná řešit, ale také se často smývají v kontrastu s válečnou situací.

S válkou přichází také technologický pokrok.¹⁰ Například rychlost vývoje automobilů či letadel se ve válce neskutečně zvýšila. Nejsou to však pouze dopravní prostředky, ale také vývoj ve fyzice, chemii či biologii, který přispěl ke zkvalitnění lékařské péče. Ve slabých povahách válka vzbuzuje skrytou odvahu a zoceluje je. Válka nutí jednotlivce rozvinout všechny jeho nejlepší vlastnosti.¹¹ Děje se v ní tím pádem i neobvyklý kulturní pokrok, který má charakter závodění. Zároveň se však jeden národ učí od druhého. Dochází k míšení kultur, ale i k míšení krve, které podle některých odborníků má následek spíše škodlivý, podle druhých však pozitivní.¹²

Válka má své negativní i pozitivní dopady, důležité však je si uvědomit, že podle výše zmíněných sociologických aspektů nelze válku jednoznačně zavrhnout anebo hájit. Takto alespoň míní Tomáš Trnka a sám chce zkoumat válku filosoficky a to znamená, že ji bude chtít zkoumat v jejím jádru, přesněji řečeno v jádru duše člověka.

¹⁰ Ibid., s. 30.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid., s. 31.

Filosofický problém války

Záhada propasti duševní

Trnka mluví o záhadě, protože kdyby tak válku nebral, konstatoval by jen zjevná fakta, která by ho nedovedla k nitru problému. Fakt, že válka je zabíjení lidí, je pro Trnku z vulgarizování problému, ale především nevede k hlubšímu poznání. Je to záhada, protože válka není pouze zjevný a průhledný problém.¹³ Trnka, stejně tak jako Platón či Aristoteles, používá údiv. Údiv stojí na počátku jeho tázání. Ze zjevných a všedních problémů totiž dělá záhady, které pak umožňují filosofické tázání o pravé povaze věci. A aby Trnka vylíčil pravou povahu věci a dostal se k samotnému jádru válečného konfliktu, musí vyzpovídat i duši, protože věří, že pouze hluboko v nitru samotné duše leží záhada války.

Trnka se zaměřuje na duši, protože si je jistý, že se válka může odehrávat pouze ve světě lidí. Mezi zvířaty válka probíhat nemůže, protože postrádají kulturu a sociální organizaci, která je lidem vlastní.¹⁴ Hlavně pak nemají nástroje vytvořené z kultury.¹⁵ Zvířata nemohou válčit, protože nezastávají žádné ideály, nedisponují schopností pociťovat lásku tak, jak ji prožívá člověk. Nezáleží na tom, zdali je láska egoistická či altruistická, stále má sebe-obětující charakter.

Filosofická tradice míní, že hlavním rozdílem mezi člověkem a zvířetem je ratio – rozum. Nabízí se nám tedy odpověď, která se může zdát vybízející a zjevnější – totiž, že rozdílem není duše, ale rozum. Zdá se logické, že kultura a sociální organizace, které jsou pro Trnku hlavními předpoklady pro vznik války, jsou dílem lidského rozumu a také řeči, která s ním úzce souvisí. Avšak kdyby tomu tak bylo, Trnka by nepsal o záhadě.

Trnka rozum neopomíjí. Nemůžeme pochybovat o tom, že rozum je velkou součástí výše zmíněné kultury a sociální organizace. Rozum nám však nemůže odkrýt celou esenci problému. Pomocí rozumu můžeme rozebrat dílčí aspekty války, můžeme rozebrat mírové teorie, ale nedovolí nám nahlédnout do nitra duše, kde podle Trnky klíčí semínko války. Aby Trnka našel ono semínko války, pokouší se o jakousi genealogii lidstva. Sám Trnka neustále opakuje, že válka je možná teprve při srážce dvou a více větších skupin lidí¹⁶, přesto však

¹³ Ibid., s. 1.

¹⁴ Ibid., s. 9.

¹⁵ Ibid., s. 10.

¹⁶ Ibid., s. 9.

musí být nějaký zárodek války už při formování těchto skupin, a proto začíná u jednotlivců. Trnka celý proces přirovnává k seskupení mraků před bouří, přičemž bouře samotná je válečný konflikt.¹⁷ Aby tedy Trnka rozklíčil záhadu války, záhadu propasti duševní, musí začít u narození člověka.

Na samotném počátku stálo individuum – člověk, dále potom muž a žena. Ti zplodili potomka a utvořila se tak první rodina. S přibývajícím počtem rodin se tvořily první kmeny a z těch se později utvořily národy. Trnka chce tedy postupovat metodologicky. Začíná u nejmenší části, tedy u člověka a postupuje až k životu celého lidstva. Chce sledovat onu „výbušnou elektřinu“ postupně u každého ze zmíněných prvků. Pojem „výbušná elektřina“ má značit onoho hybatele, ono jádro konfliktu, esenci, ze které vyvěrá existence války.

Člověk

Hlavními dvěma mezníky v životě člověka je narození a smrt. Trnka píše, že lidský život se snaží o zachování sebe sama, ale není to boj o život. Samotné žití je tímto sebezachováním. Přirovnává lidský život k hudbě, přičemž sebezachování je pouze snaha dohrát píseň dokonce.¹⁸ Náhlá smrt je bolest, podobná přerušení skladby náhlou závadou, přetržením struny. Samotné žití je zároveň umíráním. Život se děje za cenu umírání. Trnka tím chce zdůraznit, že v tomto případě není boj o život snaha uniknout smrti a už vůbec ne smrt nějakým způsobem překonat. Myslitelé, kteří mají za to, že je to naopak, se dopouštějí podle Trnky nedorozumění, na němž jsou vybudovány jejich nesprávné teze o míru a válce. Boj o život, tedy o sebezachování sebe sama, se stává nesmyslným, neboť snaha přežít je snahou uzrát a tím pádem se přiblížit ke smrti, tedy umírat¹⁹. Toto je pro Trnku důkazem toho, že válka vzniká uvnitř lidské duše. Děje se tak nejen v životě člověka, ale také v životě individua ženství a mužství.²⁰

Člověk nebyl na světě nikdy pouze jeden, nýbrž dva – muž a žena, Adam a Eva. A tak Trnka sleduje vývoj mužství a ženství. V obojím sleduje vývoj několika paralelních individualit. Prvním typem ženy je Eva neboli žena matka. Žena, jejíž životní poslání tkví v rození dětí. Její lůno je příslibem života. Kultura, věda či umění jsou této ženě lhostejné, pakliže nemají,

¹⁷ Ibid., s. 98.

¹⁸ Ibid., s. 108.

¹⁹ Ibid., s. 109.

²⁰ Ibid., s. 120.

co dočinění s jejím hlavním posláním – zplodit potomstvo. Ačkoliv je porod potřísněn krví a bolestí, pro ni neznamena nic jiného než radost. Tento typ ženy stojí na začátku ženství.²¹

Stejně tak, jak se vyvíjí dítě, když se narodí, vyvíjí se také individuum ženství. A tak Trnka přichází s druhým typem ženy, kterým je typ ženy prostitutky. Je to jakási krize ženství, dospívání ženství. Tato žena opovrhne mateřstvím a ve své krizi uchyluje se k prostituci svého těla. Vedle tohoto typu však ještě stojí žena produkující talent, která více než své tělo prostituje svoji duši. Je to umělkyně a spisovatelka, tak ji líčí Trnka.²²

Třetím typem ženy je žena moudrosti, která v individuu ženství představuje dospělost. Je to mravní a etická bytost, která rodí talentované děti. Trnka přechází k předposlednímu typu ženství, což je žena degenerace. Plodí degenerované děti a představuje stáří. Nosí na svých zádech nezměrnou tíhu svého nesmyslného mateřství.²³ A konečně se Trnka dostává k poslednímu typu ženy, a to je žena, která je matkou génia. Představuje smrt individua ženství. Rodí smrt pro tělo, ale vykoupení pro ducha.²⁴

U mužství je vývoj téměř v identické paralele. Důležité je, že tato rozmanitost umožňuje lidskou organizaci a produkuje mimo jiné i kulturu. Ve světě zvířat by existoval pouze první typ ženství a první typ mužství. Chybí tam rozmanitost několika typů individualit, které se pak různě spojují dohromady, a to má za následek samozřejmě láska. Život mezi mužem a ženou je napětím shodnému ke dvěma pólům magnetu.²⁵ To je to, co stojí na počátku válečného vření. Zde Trnka nachází počáteční semínko k budoucím válkám. Na tomto rozdělení ženství a mužství rozvíjí tezi o tom, že život, potažmo žití, je umírání.

Rodina

Rodina je výsledkem splnutí muže a ženy. Stejně tak, jak jsou individua mužství a ženství rozdílné, jsou i rodiny rozdílné. Podle Trnky je chyba brát rodinu jako něco neměnného či identického pro vícero lidí. Rodina je vždy, stejně jako individuum, jedinečná.²⁶ Tato rozmanitost pak tvoří různé kultury. Z rodin rostou národy, asimilují se v sobě, anebo tvoří velké celky. Na začátku sociální organizace stojí tedy organizace rodinná. Organizace, která

²¹ Ibid., s. 121.

²² Ibid., s. 124.

²³ Ibid., s. 129.

²⁴ Ibid., s. 130.

²⁵ Ibid., s. 142.

²⁶ Ibid., s. 145.

je spjatá s bojem. Už v první části své knihy Trnka líčí, že první války byly podobné lovu a měly mimo jiné za cíl únos žen.²⁷ Tyto války za účelem únosu žen probíhaly, protože existovala odlišnost mezi kmeny. Stejně jako mezi individualitami bylo smýšlení kmenů jiné a díky tomu i lidské. Trnka zde opět explicitně naráží na to, že zvířata nejsou schopna individualismu do té míry, co lidé. Nemají sociální organizaci a kulturu.

A co tedy tento individualismus znamená v prvních válkách? Znamená cílené unášení specifických dívek. Trnka, jak je uvedeno výše, rozlišuje několik různých typů v individuích ženství a mužství, a to právě proto, aby vylíčil, že ne každý muž se hodí ke každé ženě – vulgárně řečeno. Pakliže by tomu tak nebylo, probíhal by únos žen a dívek náhodně a bezúčelně. Byly by pouze chaotické rvačky, které by postrádaly onu organizaci.²⁸

Duševní rozměr

Trnka píše, že válka je záhada propasti duševní.²⁹ V návaznosti na vývoj lidského života, jak ho popisuje Trnka, lze uvést dvě roviny této duševní záhady.

První rovinou je láska. Různé typy individuí ženství a mužství pasují k sobě, a proto podle Trnky je kmenová bitka o ženu tak specifická a nikoliv nahodilá. Láska, která je sama o sobě mnohým záhadou. Ačkoliv se snaží Trnka problém lásky vystihnout skrze typy mužů a žen, stále je záhadou, proč a pro jaký účel je schopný v lásce jeden člověk tolik obětovat, anebo naopak tolik vzít. Jedná se o problém přesahující racionální chápání – a tudíž tkví někde hluboko v záhadném puzení lidské duše.

Druhou rovinou je fakt, že se žití uskutečňuje směrem ke smrti. Kdyby tomu tak nebylo, nebylo by podle Trnky válek.³⁰ Kdyby byl pouze život, tak by logicky nebylo umírání. A válka je, mimo jiné, umírání. Válčení je zintenzivnění tohoto vztahu. Jestliže se člověk doopravdy uskutečňuje žitím a tedy umíráním, znamená to, že ve válce vychází na povrch smysl jeho žití.

Posvátný paradox spravedlnosti

Záhada války je záhadou života člověka. Jedině jejím vysvětlením je možné prohlédnout samotnou záhadu války a její vznik. Tato záhada tkví v napětí mezi životem a smrtí, mezi

²⁷ Ibid., s. 17.

²⁸ Ibid., s. 153.

²⁹ Ibid., s. 1.

³⁰ Ibid., s. 154.

žitím a umíráním.³¹ Život by neměl smysl bez smrti a smrt by zase neměla smysl bez života. Jde tu o spravedlnost, která vychází z tohoto vztahu. Spravedlnost, která spočívá v hodnocení života. Život se hodnotí prostřednictvím vztahu života a smrti. Hodnotí se tím, že umírá. Krása květu spočívá v jeho temporalitě. Padající hvězda nás oslní pouze jednou, než se ztratí v nekonečnu absolutna. Lidskému životu udává jeho smysl spravedlivý vztah života a smrti. Umíráním se život uskutečňuje. A uskutečňuje se také za pomoci kultury, která není pouhým předpokladem války, ale rodí se spolu s ní. Válka je totiž napětí, které vládne mezi kulturou a životem.³² „I je dána záhada války záhadou zrození života lidstva, jeho dětstvím, jeho růstem, jeho vyspíváním, jeho vymřením; je tedy dána záhada války záhadou zrození sociální organisace lidí a zrozením lidské kultury.“³³

Zrození kultury

Když Trnka začíná mluvit o počátcích kultury, líčí, jak si první lidé začali vyrábět jednoduché nástroje.³⁴ Nástroje, které jsou jmenovatelem kultury, a tudíž hlavním předpokladem války. Původně sloužily tyto nástroje k lovu a obraně před zvířaty.³⁵ Lze tvrdit, že člověk si musel vytvořit nástroje právě proto, že přestal být zvířetem. Zbraně zvířat jsou jejich drápy, ostré zuby, síla či jejich rychlost. Jestliže budeme předpokládat, že se člověk vyvinul ze zvířete, musíme si přiznat, že vyrábění prvních nástrojů začalo v momentu, kdy člověk přestal být zvířetem a stal se člověkem. Se zasazením semínka kultury se rovněž zasadilo semínko rozumu. Rozum se stal se lidskou zbraní proti obklopující přírodě.

Jenže to, co se zpočátku může jevit jako obrana lidí proti ostatním dravcům a indiferenci přírody, je zároveň počátkem možnosti války. Kultura je jakýmsi jablkem sváru. První války měly za cíl kořist, ale také zbraně či nástroje protivníkovy kmene. S postupem času se kultura zdokonalovala a zájmy týkající se kořisti se začaly zvyšovat. Nešlo už jen o hmotné věci, ale třeba o hospodářství druhé strany.³⁶ Sám Trnka tvrdí, že kultura je mimo jiné i duševní obohacování a nikoliv pouze to hmotné.³⁷ Tak bojuje se ve válce se zájmem o asimilaci nebo pohlcení druhé kultury. To je jeden z argumentů, které později používá Trnka proti tezi

³¹ Ibid., s. 188.

³² Ibid., s. 191.

³³ Ibid., s. 200.

³⁴ Ibid., s. 14.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid., s. 18.

³⁷ Ibid., s. 17.

jiných myslitelů, že válka je bojem o život. V boji o život totiž chybí výše zmíněné aspekty, a jde pouze a jediné o přežití. Takový boj je typický pro svět zvířat. V prvních válkách lze aspekt kultury sledovat lépe, je ovšem zjevné, že ve všech válkách jde jedné či druhé straně o věci, jež vzešly z kultury. Náboženské války, války o zdroje. Ve svém pozdějším díle Trnka přímo píše, že první i druhá světová válka vzešly ze složitého organizačního procesu kultury a života ve vývoji lidstva.³⁸ Jedině snad války o teritorium mohou se jevit jako něco, co můžeme najít i ve světě zvířat. Nutno však podotknout, že většina teritorií obsahují cenné komodity, které zcela jistě vzešly z kultury našeho světa.

Trnka se ve své filosofii kultury opírá velkou měrou o evoluci. Abychom důsledně pochopili, proč je kultura tak zásadní pro filosofický problém války, musíme zachytit její vývoj v lidských dějinách. Na počátku tedy stál jakýsi první člověk a stejně tak, jak je jablko důležité pro biblickou genealogii člověka, je pro evoluci důležitým momentem objev ohně. Ne tak docela objev samotného ohně, jako spíš objevení ohně jako účelného prostředku. Dříve člověk před ohněm ze strachu prchal. Obrat nastal tehdy, kdy zvědavost onen pocit strachu převýšila, a člověk si uvědomil užitečnost ohně. Toto uvědomění přineslo prvním lidem rozšíření jejich hybného pole. Nemuseli se už pouze schovávat v ústraních, ale mohli začít objevovat přírodu okolo nich.³⁹ Právě v tomto momentu lidských dějin si člověk začal také vyrábět první nástroje a zbraně, které nejdříve sloužily jako obrana proti predátorům, později však lidé tyto zbraně cíleně užívali k lovu zvířat. Bez nadsázky by se dalo říci, že člověk se stal tím nejobávanějším predátorem. Z býložravce, který se ukrýval v korunách stromů, se transformoval první člověk v masožravce, který se ocitnul na vrcholku potravního řetězce. První člověk byl tedy lovcem.⁴⁰

Vývoj lidské evoluce pokračoval a s tím pokračoval také vývoj lidské kultury. Je to člověk neandrtálský, který se podle všeho začal oblékat, a to i díky tomu, že si vyrobil lepší nástroje, které dokázali stáhnout zvířecí kůži. Pozdější člověk aurignacký začal produkovat umění kreslířské a plastické. U člověka ještě pozdějšího typu už můžeme nalézt nádherně zachycené obrazy lovu, či kresby jeho druhů. V těchto momentech je zachycený mimo jiné i vývoj náboženský. Člověk se setkával se smrtí odedávna a vyrovnával se s ní rozvíjením jeho metafyzických citů. Vznikají tak první náboženské kultury.⁴¹

³⁸ TRNKA, Tomáš. *Mezi zemí a nebem*. Praha: Aventinum, 1948.

³⁹ TRNKA, Tomáš. *Člověk a jeho dílo*. Praha: O. Štorch-Marien, 1926, s. 182.

⁴⁰ TRNKA, Tomáš. *Člověk a jeho dílo*.

⁴¹ Ibid.

Je důležité si uvědomit, že kulturní vývoj nebyl vůbec přímočarý. Na různých místech naší Země probíhal vývoj jednotlivých kmenů jiným tempem. Zde můžeme lépe pochopit podstatu prvních, válkám podobných střetů. Velké kulturní rozdíly mezi kmeny produkovaly jednak sváry a jednak touhu po zmocnění nástrojů druhého kmene. Nástroje jsou ovšem pouhým zlomkem kulturního bujení různých kmenů. Šlo také o již zmíněné umění a náboženství. Zde jde krásně vidět asimilace, která vychází z těchto prvních, válkám podobných střetů. Taky si zde můžeme povšimnout aspektu zachování kultury poraženého kmene. Tedy, pro upřesnění, zachování kulturních aspektů, kterými se jevil druhý kmen pokročilejší. Ostatní kulturní prvky poražený kmen převzal od kmene vítězného.⁴²

Důležitým milníkem ve vývoji lidské kultury je doba bronzová, která s sebou přináší i počínající sféru obchodování, a hlavně také tvorbu písma. Kulturní projevy jsou s postupem času významnější. Nástroje jsou různorodější a také komplikovanější. Začínají se například vyrábět první hudební nástroje. V oblasti stavitelství jsou to naopak monumentální stavby, které působí jako vlajkové lodě daných národů. Výraznější jsou rovněž procesy křížení národů. Křížení mezi přistěhovalci a rasami, které jsou domorodé. Trnka dokonce píše, že tímto křížením vzniká lepší rasa.⁴³ Opět zde můžeme spatřit důležité momenty, které se jeví jako předpoklady a zároveň i důsledky válek, a to i válek naší doby.

Tomáš Trnka člení kulturu, tedy přesně řečeno lidská díla, na dva druhy. Kulturní díla biologicko-sociální a kulturní díla, která jsou čistě výrazu tvůrčího.⁴⁴

Kulturní díla biologicko-sociální jsou podle Trnky ta díla, která jsou pokračováním zvířecího díla. Díla, která jsou sice primitivnější, avšak zásadní pro zvířecí život a díla, které se nachází také u momentu, kdy se člověk stává člověkem. Jedná se o stavbu obydlí, které skýtá hlavní smysl v úkrytu před nebezpečným světem indiferentní přírody. Trnka říká, že člověk vždy spatřuje ve svých dílech smysl. S tím, jak se člověk čím dál tím více vzdaluje od zvířat, zamýšlí své obydlí také za jinými smysly, než je pouze ochrana či úkryt. Postupem času člověk staví nemocnice, chrámy nebo například i muzea. Když staví obydlí, staví ho, protože má vizi rodiny – zrodu nového života, ale se stejným smyslem také staví hroby.⁴⁵

K takto specifikované části kultury náleží také vynalézavost nástrojů, kdy pro Trnku vynález není pouhým nástrojem, ale je to zhuštění přírody do jednoho celku. Vynález rovněž není

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid., s. 198.

⁴⁴ Ibid., s. 243–244.

⁴⁵ Ibid., s. 253–255.

pouhé nahodilé seskupení částic, které podléhají rozkladu, ale je to idea a neoddelitelný celek přírody a kosmu. Problémem je v dnešní době mechanizace výroby. Taková mechanizace z vynálezů utváří pouhé bezduché stroje.⁴⁶ Dnešní lidé se i díky tomu stávají otroky svých vynálezů, neboť proces jejich výroby už není tak posvátný, jako býval dříve. Co se týče vynálezů a jejich užití ve válkách, naráží tu Trnka na aspekt odpovědnosti, ke kterému se vrátím později. Ovšem aspekt bezduché mechanizace je zde zjevný. Ve válce se nástroje, a především zbraně vyrábějí v masovém tempu. To má za následek právě onu ztrátu ducha. Čím více zbraní se vyrobí, tím víc obdivu a respektu, jakožto vynález ztratí.

Na pomezí mezi kulturním dílem biologicko-sociálním a kulturním dílem čistého výrazu tvůrčího je vznik humanity. Humanitou můžeme rozumět mnoho věcí, jak už ale ze samotného názvu vyplývá, jedná se o vlastnost čistě lidskou. Samozřejmě i samotná humanita má kořeny ve světě zvířat. Vzniká v momentech solidarity zvířat, kdy jedno dokáže pochopit bolest toho druhého. Nejedná se vyloženě o soucit, nýbrž o údiv nad samotnou bolestí. Toto mínění solidarity stojí tedy i na počátku humanity u člověka. Je to údiv z bolesti, ale především také údiv ze samotné smrti. Smrti náhlé, způsobené násilně anebo rychlou nemocí. Samotná kultura humanity je něco, čím se člověk dále liší od zvířat. Znovu zopakuji, že nejde o soucit, jakožto něco, co klíčí v duši člověka. Trnka sám sleduje důležitý moment v úzkosti matky o dítě.⁴⁷ Moment, kdy dítě onemocní a matka se snaží utlumit jeho bolest. Spolu s tím také přicházejí náboženské tendence samotného člověka. Náboženství jako odpověď na bezmocnost, která sužuje právě matku, která chce pomoci svému dítěti. V těchto případech začalo klíčit čarodějnictví, ale také lékařství, které mělo přesah do kultury právě proto, že lidé, kteří ho provozovali, nečinili tak z pouhého soucitu, ale právě kvůli smyslu. Fatalita smrti tyto lidi táhne svojí metafysickou přitažlivostí k sobě, zde lze cítit určitý přesah. Spolu s vytvářením různých léčebných prostředků a metod tak začínají tito lidé spatřovat svůj smysl, který dlí v jádru jejich kulturního tvoření. Smysl jejich žití. Trnka přímo píše: „Před jejich zraky objevuje se smrt, nemoc, bída života, objevuje se jim takřka jako metafysický princip světa a rozeznávají tvůrčím instinktem tuto metafysickou, přirozenou smrt, nemoc, bídu od smrti, nemoci, bídy násilné, přírodovědné. Svou rukou obratnou, neboť ji vede nadání, kladou obklady, operují, vynalézají a připravují

⁴⁶ Ibid., s. 258.

⁴⁷ Ibid., s. 268.

přirozené, přírodní i umělé léky a prostředky k jejich odstranění. Pravý život při tom ve své podstatě, ve svém světle a stínu objevuje se jim jasně a oni tak nalézají smysl svého žití.“⁴⁸

Jak se jeví válka vůči kultuře humanity? Válka rozdmýchává oheň v životě člověka. Pakliže v kultuře tkví smysl lidského života, opět je vidět, že válka naskytá všem lidem, hledajícím smysl ve svém díle, příležitost své dílo uplatňovat ve větším měřítku. Samozřejmě, že racionální smýšlení člověka, jenž je lékařem, nevnímá ve válce zhola nic prospěšného. Ve valné většině případů se setkává se smrtí nenásilnou, která má skutečný přesah, jelikož završuje svoji existenci a stejně jako květina, která umírá, tak i člověk nechává zde plody svého života, které zajistí pokračování jeho rodu. Na druhou stranu je zde mohutnost a údiv z něčeho tak strašného, jako je válka.

Díla, která jsou čistě výrazu tvůrčího, jak už název napovídá, jsou ta, která člověka už plně diferencují od zvířat. Je to umění, hudba, písmo, náboženství, vědy, ale také filosofie. Všechny tyto jednotlivé aspekty kultury nám také pomohou odkrýt jednotlivé drobečky vzniku války, neboť mnohé stojí na jejím počátku. Jsou to přesně ty části kultury, které si mezi sebou jednotlivé kmeny předávají či spíše odcizují při válečném střetu.

Zločin

Dalším důkazem, že Tomáš Trnka zkoumá válku filosoficky, je způsob, jakým rozebírá zločin jakožto negativní dílo kulturního tvoření. Když se Trnka pokouší popsat zločince, distancuje se od dosavadních proudů myslitelů, kteří spatřují zločinnost v mozkové degeneraci jednotlivce. Trnka nepopírá, že zločinné úmysly mohou vzejít od psychicky labilních lidí, kteří skutečně trpí mozkovou degenerací, například schizofrenií. Problém však tkví podle Trnky v tom, že výše zmínění myslitelé a potažmo i jejich teorie neřeší problém zločinnosti, ale pouze ho odsouvají. Některé tyto teorie dělají ze zločince primitiva a vrací ho do říše zvířat, což s sebou ovšem podle Trnky nese určité nepochopení. Jednak ve světě zvířat tolik zločinnosti není a jednak mohou mezi zločinci a vrahy být i géniové. Jelikož podstata života je kulturní tvorba, zločinec je negace této tvorby, její popření. Zločinec je vzpourou proti životnímu tvoření. Je jakýmsi protikladem lidské práce ve smyslu tvoření a sám produkuje lenost a výsostnou nechť k práci.⁴⁹

⁴⁸ Ibid., s. 269.

⁴⁹ Ibid., s. 323–329.

Trnka dále zločince dělí na základě jeho rozdělení kultury (biologicko-sociální a kulturní dílo čistého výrazu). Zločinec, který boří ve sféře biologicko-sociální je zločincem hrubým. U tohoto typu zločince lze cítit v Trnkově psaní patos distance, ovšem u zločince, který páchá své činy vůči sféře kulturního tvoření, se setkáváme v Trnkově díle s větším pochopením. To neznamena, že by Trnka podporoval jakoukoliv formu zločinnosti, nýbrž v takovýchto zločincích vidí zločince jemnější a s trochou nadsázky až geniální. Trnka neobdivuje jejich činy, ale jejich vychytralost.

S odkazem na Dostojevského Trnka dodává: „V každém člověku vězí část zločince, každý člověk je nerovný dvojník dobra a zla.“⁵⁰ Člověk neustále zápasí s dobrem a zlem, které se v něm nachází, a u většiny lidí vítězí dobro. Ve válce u mnohých lidí vyplouvá jejich zlá stránka na povrch a je tomu tak právě proto, že člověka provází údiv a úžas při těchto velkých činech. Věci jako válka či revoluce obsahují zvláštní typ metafyzického přesahu, který se u lidí stává patrným, když cítí, že se děje něco důležitého.⁵¹ Válka je stav, při kterém není už nic takové, jaké to bylo dřív. Po válce se mění principy, ale také směr kulturního vývoje lidstva s tím, jak ho přebírá a asimiluje od poražených národů. Důležité ovšem zůstává to, že zločinné akty jsou v přímém protikladu s lidskou tvořivou prací a jsou tedy především negativními činy na poli kultury. Poslední, co zde zůstává, je zodpovědět otázku, odkud se bere takovéto zlo.⁵²

Mohli bychom se domnívat, že pojem zla není až tak komplikovaný, zvláště s odkazem na válku a jak si válku většina z nás představuje. Trnka, jakožto správný filosof, tvrdí, že dobro a zlo jsou pouze hodnotícími prvky.⁵³ Dějiny, celý lidský život a podstata života samotného leží mimo dobro a zlo. Mravnost a právo existuje pouze u jednotlivých národů a ras.⁵⁴ Přesněji řečeno, domnívám se, že zde jde o úlohu perspektivy. Je to velmi zajímavé, neboť každá kultura či národ mohou vnímat dobro a zlo úplně jinde. I to je jeden z aspektů, proč jsou v našem světě války. Když zajdeme do sféry extrémních příkladů, můžeme říci, že pro jeden národ je normální a dobré zabít novorozeňata, která mají špatné dispozice k přežití. Pro další národ je to naopak akt zla, když člověk zavraždí nevinné dítě. Mravnost a právo si tedy určuje ten, kdo vládne a stejně je tomu tak s kulturou. Dobro pak v dané společnosti

⁵⁰ Ibid., s. 328.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid., s. 329.

⁵³ Ibid., s. 331.

⁵⁴ Ibid., s. 334.

může znamenat to, co onu společnost posiluje a co je pro ni prospěšné, a zlem naopak tato společnost může označit akt, který vede k destabilizaci oné společnosti.

Umělecké nadání a zločinnost

V Trnkově době se v souvislosti s kulturním dílem diskutuje o myšlence, že si zločinci a umělci jsou velice podobní a diskutuje se, zdali sami umělci nejsou ve skutečnosti zločinci.⁵⁵ Toto téma nemůžeme v Trnkově díle přejít, neboť umělec je velmi těsně spjat s kulturou, jež má v Trnkově filosofii významné místo. Již víme, že kulturní tvoření představuje pro Tomáše Trnku smysl života. Umělci jsou největšími produkci kulturního tvoření a pakliže by vykazovali rysy zločinnosti, jevila by se nám zde problematika vzniku války závažnější. Kultura samotná by pak vykazovala otrávené výtvořiny, zatížené a účelně se snažící rozdmýchat zločinnost ve větším měřítku, ze které by se pak stala válka.

Tak nejprve musíme ujasnit na pravou míru, proč se vůbec někteří myslitelé domnívají, že umělci disponují aspektem zločinnosti. Je tomu tak proto, že jsou schopni popsat ve svých dílech nadměrně barvitě zločinné pochody. Daní myslitelé se rovněž domnívají, že právě to je důkazem, že jsou schopni nějaký zločin spáchat a jejich dílo slouží jen k jakémusi vyřádkování. Dokonce míní, že nebýt onoho vyřádkování v jejich tvorbě, páchali by oni sami zločiny, o kterých píšou.⁵⁶ Vcelku trefně tento element popisuje Trnka: „Hrubě mluveno, díla u většiny umělců byla by náhradou a záchranou před excesy sexuálními, byla by jakýmsi druhem onanie.“⁵⁷ Trnka se však distancuje od těchto tezí. Umělec má podle něho, na rozdíl od zločince, svědomí, které definuje jako souhrn překážek, které jsou vsunuty mezi pudy a jednání. To ale není tím nejdůležitějším argumentem. Je tomu fakt, že genius umí, podle Trnky, zachytit v jeho díle náplň celého života. Je s to obsáhnout dobro i zlo a tvoří tak obsáhlé dílo, kterým vyplňuje všechny prostory společenského dění.⁵⁸ Umělec – genius toto dílo tvoří, kdežto zločinec kulturní dílo boří. Abych byl přesný, nejde jen a pouze o to, že zločinec kulturní dílo boří, nýbrž i o to, že ho sám nevytváří, a když už něco tvoří, jedná se o napodobeninu. Člověk sám musí najít svůj smysl života v jeho vlastním kulturním díle a v tomto smyslu je úkolem člověka, a především filosofa, poznat sám sebe.⁵⁹

⁵⁵ TRNKA, Tomáš. *Člověk a svět*. Praha: Aventinum, 1929, s. 113.

⁵⁶ *Ibid.*, s. 114.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 115.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 118.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 119–120.

Další věc v této problematice, která stojí za zmínku je spojení umělců s životními typy, které Trnka líčí v celém svém filosofickém díle. Důslednějším rozboru Trnkových typů se bude týkat druhá část mé bakalářské práce. Avšak i v této sféře Trnka řeší návaznost různých typů lidských individuí na zločinnost v umění. Jsou určité typy, které přímo vyzařují nechutí k práci a můžeme tedy v této souvislosti říct, že i ke kulturnímu dílu. Lenost, a to si musíme uvědomit, není přímým předpokladem zla, ale nachází se tu jeho zárodek. Trnka nejdříve mluví o pubertě a dospívání, která víří v životě mladého člověka jeho umělecký potenciál. Nejedná se zde o umění v pravém slova smyslu. Trnka tuto fázi života přirovnává ke kvetoucí rostlině: „Mohli bychom tento kulturní výraz srovnati s oživením, barvou a vůní květu, který teprve má přinést pravý plod.“⁶⁰ Člověk tedy roste a je tak naplněný či až přeplněný duševními procesy, které ho mají připravit na dospělý život. Pakliže je toto období zatíženo nějakou bolestí anebo utrpením, které zamezí plynulému vývoji individua, pak se dané individuum, tedy člověk, snaží o jakési vykoupení skrze umění. Není to sice umění v pravém slova smyslu, ale svým způsobem to má větší hodnotu. Na druhé straně pak stojí životní typy stáří a degenerace. Takovéto typy se v umění snaží nalézt záchranu. Jejich díla jsou náladové jako oni sami. A v tomto typu umění Trnka spatřuje aspekt zločinnosti a přímo jím opovrhuje. Píše: „Není to zase pravé umění, nýbrž prostředek laciné chvíle života.“⁶¹ Takoví lidé jsou cynici, nihilisté a výsostní egoisté zároveň. Pravý genius pak na rozdíl od těchto typů lidí tvoří své umělecké dílo s pokorou, píše pro lidi a jeho dílo má mravnostní zásady, kterých zločinec není schopen.⁶²

Problém kultury

Trnka na začátku svého díla vysvětluje lidskou kulturu pomocí nástrojů, které si lidé vyrobili. Podle něho jsou nástroje prvním zárodkem kultury. Kultury, která je podle něho jedním z hlavních předpokladů ke vzniku války. Problémem ovšem je fakt, že Trnka používá pojem kultury velmi často a generalizuje ho téměř na vše, co vzniklo z lidského společenství. Kulturou pak lze v tomto ohledu pojmenovat skutečně vše. Nejsou to pouhé nástroje, ale také způsob sociální organizace různých kmenů a později národů. Jsou to zvyky, ekonomie, hospodářství, jazyk. Kultura se zde stává universálním pojmenováním všeho, co spadá do světa lidí. Ve světě zvířat Trnka nepoužívá tento pojem.

⁶⁰ Ibid., s. 120.

⁶¹ Ibid., s. 123.

⁶² Ibid., s. 124.

Kultura jako smysl existence lidstva

Trnka na jedné straně tvrdí, že válka je jedním z hlavních předpokladů lidstva.⁶³ Na straně druhé však označuje kulturu jako smysl existence lidstva.⁶⁴ Na první pohled to tedy vypadá, že válka je pro Tomáše Trnku nezbytná. Kdybychom totiž zbavili lidskou existenci kultury, postrádala by pak smysl. Nemůžeme tedy kulturu zapudit. Bylo by to nejen nemožné, ale okrádali bychom se o smysl naší existence. Co je tedy odpovědí na tento paradoxní vztah? Je to odpověď, která se jeví Tomáši Trnkovi jako spravedlivá: Smrt. Smrt je v úzkém sepjetí s kulturním dílem člověka a zároveň je to jediná věc, která dokáže vztah lidstva ke kultuře.

Smysl člověka vychází z jeho práce, práce, která odpovídá jeho založení. Každý jeden člověk nalézá své založení v něčem jiném, ale je to jeho vlastní práce, jeho vlastní kulturní dílo. Když člověk nejedná vůči svému založení, stává se neetickým.⁶⁵ Pakliže pouze využívá práce a kulturního díla ostatních, žije lenošivý život, ve kterém Trnka nachází zárodek zla. Člověk, který parazituje na cizím kulturním díle tak vraždí potenciální dílo vlastní a vrah kulturního díla je horší než obyčejný vrah. Smysl života leží v tvůrčím díle a práci každého člověka. Je to jakási spravedlnost vůči sobě samému. Zároveň je každý tvůrce zodpovědný za své dílo a dává mu nějakou hodnotu. V Trnkově díle je člověk tím největším hodnotitelem a stává se tedy tou nejvyšší instancí. V tomto smyslu nestvořil svět Bůh, ale člověk. Pakliže válka vychází z kultury, vychází tak z lidského díla. Jestliže jsme hledali viníka válečného konfliktu, stačilo se nám celou dobu pouze podívat do zrcadla lidských dějin. Vznik války neleží vně lidského života, ale uvnitř. Člověk je zodpovědný za plody své kultury.

Jak si můžeme všimnout, kultura je v Trnkově díle hodnotícím aspektem lidského života. Kultura se tvořila postupně spolu s jeho vývojem a stala se něčím, co pomohlo člověku přežít ve světě nelítostné přírody. Kultura od začátku postulovala smysl, nejdříve to byl smysl za přežitím, následně pak v lidském díle. Kultura ovšem nikdy neměla a nebude mít lineární vývoj. Je tomu tak proto, že v každém období v životě člověka se kultura snaží docílit něčeho jiného. Fakt, který zůstává je ten, že kultura hodnotí lidský život. Smyslem je tedy tvořit, je to něco, co ospravedlňuje náš život a když člověk zůstane tvořivý, bude tak i dobrý. Zlo přichází s bořením kultury a přiživováním se na lidské práci ostatních lidí. Dalšími stěžejními body, které přicházejí s kulturou je na jedné straně fakt, že na světě existuje vícero

⁶³ TRNKA, Tomáš. *Filosofický problém války*, s. 9.

⁶⁴ TRNKA, Tomáš. *Člověk a jeho dílo*, s. 307.

⁶⁵ TRNKA, Tomáš. *Člověk a jeho dílo*.

typů lidí a každý jeden z nich vidí smysl svého počínání v něčem jiném a na druhé straně je tu aspekt smrti – umírání, která platí za spravedlivého hodnotitele lidského života.

Sociální organisace

Vznik či schopnost lidstva k sociální organisaci je jeden z dalších předpokladů k válečnému konfliktu. Již na začátku svého díla Trnka tvrdí, že mezi zvířaty neexistuje válka, neboť postrádají sociální organisaci.⁶⁶ Toto tvrzení by se dalo rozporovat, protože víme jistě, že určitá forma organisace ve světě zvířat zkrátka je. Můžeme si u většiny zvířat například všimnout zvýšené péče o potomky, jelikož právě oni představují pokračování jejich rodu. Dalším společným aspektem je i to, že si některá společenství zvířat volí do svého čela vůdce, který bývá zpravidla nejsilnějším samcem disponujícím kvalitní genetickou informací – tedy schopností rozmnožovat se. Tady se dostáváme k oněm zásadním rozdílům, jež se nachází ve světě zvířat a ve světě lidí. Rozmnožovací pud je přítomen na obou stranách, ale ve světě zvířat je tento stav promiskuitní. Zvířata nepojí mezi sebou pouto lásky, které člověku přináší vyšší smysl. Je to pouze již zmíněná mateřská láska, která je spíše pudem, či biologickou nutností zachovat život. Dalším odlišným aspektem je již výše zmíněná solidarita, která přichází s humanitou. Jelikož Trnka vychází ve svých myšlenkách z evoluce, je jasné, že analogie mezi lidmi a zvířaty nejsou náhodné, ale zůstali dnešnímu člověku jako pozůstatek prvních, opicím podobným lidí.

Lidé si tedy odjakživa volili po vzoru zvířat své vůdce. Většinou to však byl ten nejtvořivější z nich a nikoliv nejsilnější. Takový vůdce sám zhotovoval užitečné nástroje a i tím na sebe přitáhnul pozornost ostatních členů (původně) kmene a především žen. Mýlili bychom se však, kdybychom tyto jeho vlastnosti označili jako rozum, ačkoliv i ten velkou měrou odděluje ve filosofické tradici člověka od zvířete. Ve filosofii Tomáše Trnky je to schopnost, kterou nazývá výtvarně vůdcovským stmelováním.⁶⁷ Je to něco, čím si u ostatních získává svůj respekt, ale především je to určitý způsob tvorby. Vůdce vytváří jakési dílo – dílo organisátorské, které je mu zároveň životním smyslem. Je to onen aspekt kultury, který začíná velkou měrou proplouvat do života člověka v jeho společenském světě. Vůdce dává svému lidu normy a taky vnímá výchovu, jako důležitý prostředek ke vzniku fungující organisace. Na těchto základech pak mohou kvést ideje, myšlenky a poznání. Na těchto

⁶⁶ TRNKA, Tomáš. *Filosofický problém války*, s. 9.

⁶⁷ TRNKA, Tomáš. *Člověk a jeho dílo*, s. 262.

základech pak mimo jiné mohou také růst válečné myšlenky, které se s houstnoucí a komplikovanější společností identifikují čím dál tím hůř.

Umírání

Když Trnka ukazuje, kde tkví jádro válčení mezi lidmi, stává se pro něho stěžejní definice lidského života. Člověk žije a tím zároveň umírá. Na první pohled se to může jevit jako nonsens, ale Trnka si pomáhá metaforou. Lidský život je v ní jako květ či plod nějakého stromu – dejme tomu jabloně.⁶⁸ Touha po uzrání znamená přiblížení se k zániku. Jablko zraje, aby následně ze stromu spadlo a na zemi shnilo. To je cíl, který má i lidský život. Člověk žije a chce uzrát, chce případně něčeho dosáhnout, a právě tímto žitím, zráním, se člověk přibližuje ke své smrti. Žití znamená umírání.⁶⁹ Toto napětí mezi životem a smrtí je pro Trnku stěžejní. Je to ono napětí, které v člověku pudí nutkání válčit. Válka je něco, co urychluje proces žití (a jak tedy víme – umírání). Válka se člověku může jevit jako něco, co mu pomůže najít úběžník jeho žití. Válka v tomto smyslu plodí ovoce lidského uzrávání, jež je spjato se vznikem lidské kultury a sociální organizace, a které tvoří hlavní dva předpoklady pro vznik války. Zde opět vidíme, proč je válka pro Trnku záhadou – je to proto, že vyvěrá ze samotného jádra životního problému. Dalo by se říci, že záhada smyslu lidského života je i záhadou smyslu válek.

Zrození válek tkví ve zrození každého jednoho individua. Trnka začíná od nejmenších možných článků této velké skládky.⁷⁰ To, od čeho všechno plyne, je individuum. Trnka sleduje život muže a ženy. Jejich žití, tudíž jejich vývoje jakožto vývoje individua ženství a individua mužství. Už výše jsem rozebral, že existuje několik typů žen a několik typů mužů. Stejně tak, jako uzrává ovoce, uzrává i život individua ženství. Když Trnka načrtává různé typy žen, začíná od jejich dětství a končí u jejich smrti. Toto je nesmírně důležité pro vznik války, neboť jen proto, že existuje na světě několik různých typů žen, právě pouze kvůli této rozmanitosti, je možná sociální organizace, která je tak nezbytná pro vznik války.⁷¹

Je důležité si uvědomit, že to všechno se děje právě kvůli umírání. Pakliže by byl člověk nesmrtelný, nezrodilo by se několik různých druhů individua ženství. Ženství by se zaseklo

⁶⁸ TRNKA, Tomáš. *Filosofický problém války*, s. 109.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 120.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 114.

⁷¹ *Ibid.*, s. 132.

v jeho prvním stádiu, a to je stadium ženy matky, kterou Trnka přirovnává k Evě a jejímž úkolem není nic jiného než rodit potomstvo. Právě tento typ ženy se nejvíce podobá barbarské ženě či samici, kterou bychom mohli najít v říši zvířat. Právě aspekt smrtelnosti probouzí v individuu ženství jeho rozmanité reakce na kolotoč žití. Od naivního dětství, přes těžkosti dospívání, dospělé moudrosti až po zánik. Nebýt tohoto všeho, nezrodila by se sociální organisace, kultura a tím pádem i válka.⁷²

Neděje se tak pouze u ženství, ale i u mužství. Různé typy mužství slouží jako odpověď na vědomí zániku. Život individua mužství je tak rozmanitým právě kvůli faktu, že se blíží ke svému zániku. A i zde Trnka vyobrazuje momenty srovnatelné s fázemi lidského života, jak je známe z biologie. Také tady si individuum mužství zažívá své dospívání, samotnou dospělost, stárnutí a samotný jeho zánik. A stejně tak, jako se zde žití jeví umíráním, tak se i kultura vynořuje se a vzniká z lidské tělesnosti. To první je poměrem těla k duchu, a to druhé je vztahem tělesnosti ke kultuře. Kultura je tedy lidskou reakcí na umírání čili na žití. Člověk uzrává tím, že mu to umožňuje příroda a jeho odpovědí je vynález kultury.⁷³ Kultury nezbytné pro existenci války a kultury, která nás dělá lidmi. Je to sebehodnocení lidské existence. Umírání je nezbytné pro vznik kultury. Je to spravedlivá cena, za kterou člověk získá něco, co ho přibližuje k absolutnu. Stejně tak, jako je pro porod nezbytná bolest, nebo smutek, jenž je cenou, za kterou vznikne genius.⁷⁴

Chci ještě uvést na pravou míru, jak je to přesně s různými typy mužů a žen. Výše jsem zmínil, že momenty růstu individua ženství a individua mužství, jak je Trnka líčí, jsou podobné k fázím lidského života, jak je známe z biologie. Ovšem v biologii se jedná o jedno individuum, tudíž o jeden lidský život. Když ale Trnka píše o individuu ženství a mužství, nemá tím na mysli jeden lidský život nýbrž ženství a mužství. Ty fáze, které Trnka zmiňuje, jsou fáze, které rostou společně se vznikem kultury a sociální organisace. Je to něco, co se ve skutečnosti děje napříč mnoha generacemi. Pro lepší pochopení bych to přirovnal k evoluci, u které Trnka skutečně nachází osvětlení těchto myšlenek. Je to sice něco zcela odlišného, ale je důležité si uvědomit, že je to podobné transformaci, která se děje u individua ženství a mužství. Tato změna nenastane ze dne na den a možná ani za sto let. I přesto je to však velmi důležitý moment k formování sociální organisace a ke vzniku kultury a vše to ústí k válce.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid., s. 139.

⁷⁴ Ibid., s. 141.

Vykrystalizovalo se nám tedy skrze život individua ženství a individua mužství zrození kultury. Abychom udělali krok blíže k sociální organisaci, tak nám nezbyvá nic jiného, než tyto dvě entity spojit. Tímto pojivem je láska, která k sobě pojí dva typy muže a ženy, které se navzájem doplňují. Různé typy, které u zvířat nenajdeme, a právě to je důvod, proč mezi zvířaty není tak silné pouto lásky, jaké existuje mezi lidmi. Ovšem spojení muže a ženy ještě není příčinou války, nýbrž pouze připravuje válečnou půdu. Nejedná se ještě o finální obrázek lidské sociální organisace, jakou Trnka hledá. Aby se nějaký konflikt dal nazývat válkou, je zapotřebí, aby proti sobě stály dvě větší strany, charakteristické schopností organisace. Tímto dalším krokem je vznik rodiny. Z rodiny dále vznikají další rodiny, z těch vznikají kmeny a z nich národy. Napětí mezi životem a smrtí, které lze sledovat u individua ženství a mužství lze také sledovat mezi rodinami. Tak se z konfliktů stává válka. To vše je doprovázeno kulturou, která vzniká z krve těchto konfliktů. Z mrholení začíná bouře a ta nám připomíná, že válčení není způsobeno vnějšími příčinami, ale vzniká hluboko v nitru lidské duše (Trnka 1917, s. 150). To je ona záhada propasti duševní, kterou je válka.

Umírání je tedy život. Napětí mezi životem a umíráním je kruciólním aspektem vzniku lidské kultury, která je zároveň i odpovědí onoho napětí. Sám život by neměl smysl, kdyby neexistovala smrt. Smrt by ovšem bez života také neznamovala nic. Takto odděleně by obojí nemělo žádnou cenu. Smrt je hodnocením života. Je to stejně spravedlivý vztah, jako samotný akt vzniku života – porodu. Život u něho vzniká za cenu veliké bolesti. Je to cena, kterou člověk platí za to, aby byl člověkem. Cena, kterou můžeme nazvat „kultura.“⁷⁵ Kultura, která je opakovanou příčinou války.

Napětí života a smrti je tedy kultura. Kultura, díky které vzniká sociální organisace člověka. Sociální organisace, která je příčinou dvou velkých skupin, které proti sobě stojí ve válečném konfliktu a které usilují o kulturu nepřátelské strany. Kulturu, na které se přiživí a díky které znovu rozdmýchají ono napětí mezi životem a smrtí. Děje se umírání, za cenu žití a žití za cenu umírání. „I je dána záhada války záhadou zrození lidstva, jeho dětstvím, jeho růstem, jeho vyspíváním, jeho vymřením; je tedy dána záhada války záhadou sociální organisace lidí a zrozením lidské kultury.“⁷⁶

Kultura je příčinou i důsledkem války. Člověk válčí od vyrobení prvního nástroje a jeho cílem je nástroj další. Eva utrhla jablko ze stromu poznání, pro poznání samé. Jablkem to

⁷⁵ Ibid., s. 197.

⁷⁶ Ibid., s. 200.

začalo. Kdyby nebylo smrti, nebylo by ani válek. Pakliže by člověk neměl úběžník v podobě smrti, jeho žití stalo by se nesmyslným. Kultura je předpokladem války, ale je zároveň tím, co pomáhá vypořádat se s válkami. Hudba, umělecká díla anebo příslib dalšího života.

Existuje ještě jeden důležitý aspekt, který je třeba zmínit. Život je sebezachování. Žití je sice umírání a uzrávání, ale je zároveň pudem sebezachování. Tento pud je ale v Trnkově filosofii úplně jiný na rozdíl od Darwinovského boje o život, kde silnější zůstává. Jednak by tato filosofie nekorespondovala s hlavními předpoklady války ve filosofii Tomáše Trnky. Sociální organizace předpokládá určitou spolupráci a případně pomoc uvnitř kmene či státu. V boji o život jde pouze o přežití silnějšího jedince. Trnka dokonce říká, že lidská organizace je ono sebezachování.⁷⁷ Aspekt vzájemné pomoci u něho tedy chybí. A jednak – boj o život by v Trnkově díle de facto znamenal boj o narození, který přirovnává k pučicímu semenu. Jakmile se však člověk narodí, jde už o něco jiného – o uzrávání. Touha žít je vlastně touhou přiblížit se smrti. V boji o život tomu tak není. V boji o život, jak ho vidí Darwin, jde podle Trnky a křečovitě zachování jedincova života⁷⁸ To se stává lichou úvahou, která nás nemůže dovést k rozklíčování filosofického problému války.

Boj o život

„Boj o život“ je darwinistický princip, který je typický pro svět zvířat a vyplývá z něho, že silnější přežívá a slabší zaniká. Někteří myslitelé, jako například Nietzsche, tvrdí, že válka je pokračováním tohoto principu. Podle Trnky je však tato teze mylná, a to především proto, že v „boji o život“ slabší zaniká. V boji mezi dvěma jedinci tomu tak být skutečně může, ale nelze tuto teorii vztahovat k válečnému konfliktu. Ve válce totiž nejde o absolutní zneškodnění druhé strany, nýbrž o nějaké obohacení. Druhá strana tady nezaniká, ale je pohlcena kulturou vítězné strany. Nejde tu o vyhubení, ale další organizaci.⁷⁹

Dalším aspektem, proč Trnka odsuzuje válku jako „boj o život“, je fakt, že v „boji o život“ přežívá silnější, kdežto ve válce je tomu naopak. Když se střetnou dva organizované celky, tak vysílají do boje to nejlepší, co mají. Na předních liniích jsou tedy největší naděje dalšího pokolení a přesně tito jedinci umírají jako první.⁸⁰

⁷⁷ Ibid., s. 113.

⁷⁸ Ibid., s. 108.

⁷⁹ Ibid., s. 20.

⁸⁰ Ibid.

Myslitelé, kteří zastávají tento princip, rovněž absentují odpověď na otázku lidské organizace. Ve válce se střetávají dvě organizované skupiny, ve kterých probíhá nějaká vzájemná pomoc. Kdyby měli zastánci „boje o život“ pravdu, pak by takovýto typ spolupráce ve skupině nebyl možný, protože by byl přehlušen egoismem.⁸¹

V neposlední řadě se daní autoři domnívají, že kultura vyvěrá z války, ovšem podle Trnky je tomu naopak – kultura je předpokladem války.⁸² Když zastánci „boje o život“ tvrdí, že kultura vyvěrá z války, míní tím, že válka je stvořitelem veškerého umění a všech lidských ctností. Neděje se tak však ve všech válkách.⁸³

Nejdůležitějším argumentem proti zastáncům „boje o život“ je ten filosofický. Zastánci války se totiž podle Trnky dopouštějí chyby v samotném jádru toho, co je vlastně onen „boj o život“. Tento „boj o život“ není podle Trnky pudem sebezáchovy, nýbrž „zvláštní soulad touhy požití a touhy po smrti.“⁸⁴ Život je totiž růstem a samotné žití se tak stává umíráním čili touhou po uzrání. A i díky tomu je Trnka schopný identifikovat, že se předpoklad války nachází uvnitř člověka, a že tedy nejde o vztah vnější.

Typy

Typologie mužů a žen má ve filosofii Tomáše Trnky výsostné místo. Jejím prostřednictvím totiž Trnka analyzuje důležité momenty v životě individua člověka v rámci celé společnosti. Výše už jsem rozpracoval, jak mohou různé typy souviset se vznikem války. Problémy, které však tato typologie naskýtá, jsou mnohem hlubší.

Trnka nemluví pouze o samotné typologii, ale spojuje ji s charakterologií. Charakterologie je totiž důsledkem typologie. Typologie je věda, při které je základní pojetí bytosti jako sloučeniny těla a ducha.⁸⁵ Trnka zdůrazňuje, že se jedná pouze o metodu, která mimo jiné může sloužit i k dopátrání smyslu života člověka. Je to tedy metoda, a nikoliv nějaká ideologie. K tomu, aby se typologie stala součástí filosofického proudu, vedla cesta skrze jiné obory. Vznikaly proudy myšlení, jež se věnovaly typologii, a to především

⁸¹ Ibid., s. 105.

⁸² Ibid., s. 107.

⁸³ Ibid., s. 106.

⁸⁴ Ibid., s. 110.

⁸⁵ TRNKA, Tomáš. *Člověk a svět*, s. 7.

v psychoanalýze a psychiatrii. Ty pak daly vzniknout novému proudu, který spojil dosavadní filosofické a vědecké poznání.

Tento proud myšlení měl ze začátku problém se svým vlastním vymezením. V tomto případě jde o vymezení metodické, přičemž někteří zastánci typologie upřednostňovali kvantitativní metodu. Ta je podle Trnky v určitých případech skutečně nutná, ale jsou to takové případy, kdy má sloužit pouze jako metoda pomocná. Je tomu tak proto, že nedokáže individuum popsat dostatečně uspokojivě. To, co nám má pomoc, při analýze tohoto problému je dávný spor mezi nominalisty a realisty. Jádrem tohoto sporu je otázka: co je původnější? Rod, druh či jedinec? Na začátku tohoto sporu stojí Platón a Aristoteles, kdy Platón tvrdí, že původnější je rod, ideje a celkově všeobecniny. Na druhé straně Aristoteles tvrdí, že původnější je individuum.⁸⁶ Nové teorie pak tvrdí, že jsou původní oboje – individuum i rod zároveň. S přesahem do biologie můžeme tedy konstatovat, stejně jako Trnka, že člověk vzniká jako spojení genotypu a fenotypu. S tímto konstatováním však vzniká problém individuálnosti, Trnka píše: „Je ohromný omyl domnívat se, že individuálnost je znak příslušící pouze jednotlivým bytostem. Princip individuálnosti je vlastně totéž, co princip tvůrčí diferenciaci.“⁸⁷ Tvůrčí diferenciaci tvoří formy a vše individualisuje. Je chyba se domnívat, že existuje nějaký jeden rod, který je svrchovanou mocí všech individuí. To, že život vzniká pouze na základě nějaké životní síly, která je někde ukrytá a ze které se postupně líhne nový život. Trnka říká: „život je právě ve všem a všude diferenciaci individuální. Jako voda je všude mokrá, tak princip individuálnosti je ve všem.“⁸⁸

Jádrem každé typologie je uznání principu individuálnosti, uznání personality jako tvůrčí jednoty ducha a těla. Typologie nikdy nezapomíná na individualitu. Nezapomíná na to, že život je utvářen principem individuálnosti. To proto Trnka píše o mužství a ženství jako o individuu. Dále Trnka na základě individuálně diferenciacním principu staví proti sobě ono mužství a ženství. Zkoumá ženství tak, že se snaží najít jeho princip, smysl, a aby daný smysl vystoupil a vyjevil se, staví ho vůči jeho opaku, kterým je mužství. Z toho důvodu pak staví ten nejvyšší princip, který se týká života, a který se projevuje právě životem proti smrti, která se projevuje umíráním. Mezi žitím a umíráním pak typologie nachází určité typy, které Trnka používá ve svém filosofickém díle.⁸⁹

⁸⁶ Ibid., s. 26.

⁸⁷ Ibid., s. 27.

⁸⁸ Ibid., s. 28.

⁸⁹ Ibid., s. 33.

Charakterologie

Jak jsem už napsal výše, charakterologie je důsledkem typologie. Pakliže je typologie metoda, charakterologie je příprava a náběh ke světovému názoru. Je to nauka o lidském životě a o jeho významu. V tomto smyslu to znamená, že se charakterologie pokouší poznat člověka, čímž odkazuje i na jiné významné filosofy, kterým šlo vlastně o totéž, ačkoliv jejich ideje nebyly zakotveny v žádné nauce. Poznat člověka neboli poznat sám sebe. Typologie a charakterologie pak společně tvoří cestu k hledání smyslu života, která tkví právě v tomto poznání, kdy člověk následně určuje na základě svého vlastního typu životní dílo, které má v životě tvořit. Tvoření je zásadní pojem, který rezonuje v celé filosofii Tomáše Trnky. Ve světle charakterologie stojí vylíčení přírody jako něčeho, co neustále tvoří, a to bez nějakého vnitřního významu. Trnka vystihuje tento moment a označuje ho jako „hru pro hru.“ Dále líčí, že typologie a charakterologie „jsou spíše přechodem, náznakem k novému světovému názoru, jehož vůdčím motivem jest idea jakési vyšší spravedlnosti.“⁹⁰

Abychom ideu vyšší spravedlnosti pochopili, potřebujeme nejdříve detailněji popsat, jak Trnka vnímá individualitu. Trnka píše, že příroda je souhrn jednotlivých živočichů a lidí. Zásadní otázkou tedy je, jak z individua vzniká celek.⁹¹ Metaforicky řečeno, aby Trnka vysvětlil, proč je les souhrnem jednotlivých stromů, pokusí se Trnka sledovat, kdy byl zasazen anebo kdy a kde se tu vzal první strom a jak v návaznosti na tento aspekt pak rostly stromy další. Ve světě lidí se pak nejedná o stromy, ale o lidská společenství, na jejichž začátku stojí spojení muže a ženy. Ty pak dále utváří rodinu, z rodin se utváří kmeny a zavrcholením toho všeho je lidské společenství, jak ho známe. Individualitami však nejsou pouze jednotliví živočichové a jednotliví lidé. Pakliže by tomu tak bylo, nic by je nedokázalo spojit dohromady. Pojem, který má vnést světlo do této spleti individuí je individuální diferenciaci: „Individuální diferenciaci jest jí tím, že život je vymezen narozením a smrtí.“⁹² Život je tedy životem proto, že zde existuje rozdílný aspekt, kterým je smrt. Vše se naplňuje pomocí vzniku a zániku – diferencuje se a vymezuje se. „Život je životem, že se individuálně diferencuje.“⁹³ V tomto okamžiku Trnka nachází paradox, protože tu život není jako něco statického a ani to není něco dynamického. Paradox této opravdovosti života je v tom, že

⁹⁰ Ibid., s. 55.

⁹¹ Ibid., s. 62.

⁹² Ibid.

⁹³ Ibid.

není pouhou skutečností. Život je spravedlností vůči sobě samotnému a vůči aspektu umírání, jakožto jeho diferenciací, rozdílu na straně druhé. Podstata a smysl života jsou utvářeny na základě etické povahy sebehodnocení, a toto hodnocení se stává patrné a nachází své prvky právě v diferenciaci. Trnka zde popisuje vývoj a smysl typologie velice komplikovaně. Je důležité si připomenout, že typologie je jen pouhá metoda po pátrání smyslu života. Člověk má podle Trnky nacházet svůj smysl v kulturním tvoření, toto tvoření se mu jeví jako hodnotící princip jeho vlastního života, který se děje na úkor umírání. Umírání je zde spravedlností. Jedná se o spravedlivý vztah, díky kterému jsou činy člověka hodnoceny. Hodnotí je sám člověk, který má zároveň za úkol poznat sebe sama. Poznat to, k čemu se jeho charakter nejvíce hodí a na základě svého vlastního typu se má pokusit vytvářet své vlastní dílo, které se mu stává sebehodnocením. Není tu Bůh, který by člověka soudil, člověk soudí sám sebe. „Bůh objevuje se mi ne jako ředitel světa, ale jako soudce sebe sama, jako princip sebezpřehodnocující.“⁹⁴

Typy žen

Už víme, že Trnka předestírá typovost jakožto možnou metodu k dosažení a zjištění smyslu lidského života. Když Trnka mluví o lidech, míní tím muže a ženy, neboť právě z těchto dvou pohlaví je člověk tvořen. Začíná tím, že chce postihnout smysl lidského života skrze typovost a charakterologii žen.⁹⁵ Ačkoliv píše Trnka dílo filosofické, stává se mu zde stěžejním psychologie žen, respektive čtyři základní směry, ze kterých dále vychází. Prvním směrem je spiritualistická psychologie ženy.⁹⁶ Ta tvrdí, že základem světa je duše, jež se následně zhmotňuje v našem světě právě skrze člověka a lidskou společnost. Tento směr má dle mého názoru křesťanský charakter, neboť vidí v ženě duchovní nástroj, určený k početí potomků a ti pak slouží k pokračování života a de facto poskytují jakýsi inkubátor dalším duším, které přicházejí na náš svět. Druhým směrem je materialistická a naturalistická psychologie ženy.⁹⁷ Jak již z názvu vyplývá, tato teorie je podmíněna biologicky a její stoupenci zastávají názor, že žena byla přírodou stvořena za účelem plození. Tato psychologie neuznává pojem lásky, vůči čemuž se Trnka vymezuje a připomíná, že láska mezi mužem a ženou ve sféře lidí je něco unikátního, protože je zaměřená přímo z jednoho individua na druhé a je tak vysoce specifická a odlišná od párování zvířecího světa. Proti

⁹⁴ Ibid., s. 63.

⁹⁵ TRNKA, Tomáš. *Člověk a věčnost*. Praha: Aventinum, 1946, s. 111.

⁹⁶ Ibid., s. 113.

⁹⁷ Ibid., s. 114.

oběma těmito směry se Trnka dále vymezuje s tím, že lidský život není jenom životem těla, v případě materialistické teorie, ale také není jen a pouze duchem. Trnka píše: „Člověk je nedělitelná bytost, žijící až k smrti. Život sám sobě není účelem, život není, aby jen žil a plodil nový život.“⁹⁸ Život neexistuje pouze pro život a žena není jen prostým nástrojem k plození potomků, avšak vůle k mateřství je její esencí ke vztahu k muži a jádrem k životnímu tvoření. Toto tvoření není nutně spojeno s tvořením nového rodokmenu, ale i k jejímu kulturnímu tvoření, ve kterém pak hledá svůj životní smysl s ohledem na její typ. Třetím směrem je směr empiricko-diferenční.⁹⁹ Jedná se o směr v psychologii, který staví obraz ženy na základě jejích rozdílů mezi mužem. Prvním a zjevným rozdílem, který se nabízí je rozdíl biologický, avšak v dnešní době by Trnka o tomto rozdílu nepsal s takovou jistotou. Základem tohoto rozdílu je fakt, že spermie, které představují mužovu genetickou informaci jsou pohyblivé, kdežto vajíčko, které se nachází uvnitř ženy je nehybné. Z tohoto aspektu někteří myslitelé vycházejí s odkazem na to, že v muži leží více agresivity a více moci.¹⁰⁰ Z těchto jeho charakteristických znaků pak vyplývá to, že se soustředí více na vnější svět, na práci a na obstarávání potravy. Ženu tak často přehlíží kvůli práci a pobývá často v samotě. Útěchu pak muž nachází často v mateřském klíně a žena, která má takovýto mateřský charakter stává se pro mužem největší útěchou. Na druhé straně žena hledá oporu v muži od emocionálního vypětí. Celkově by se snáze dal tento sociální aspekt přirovnat k životu prvních lidí, kdy muž chodil na lov a mnoho času trávil mimo rodinu s cílem obstarat svůj kmen. Žena zase čekala doma a i proto se podle Trnky vyskytuje u žen větší pud stádnosti, pospolitosti, ale i soucitu, na rozdíl od mužů. V kontextu celé rodiny je žena, jak líčí Trnka „pěn a kořeny stromu, muž větve.“¹⁰¹ Problém v tomto směru psychologie tkví podle Trnky v tom, že je až příliš postavena na empirických důkazech, schématech a průzkumech, což může být zavádějící.¹⁰² V neposlední řadě tato psychologie zkoumá člověka právě kvůli kvantifikaci dat jako celek, a nikoliv jako individuum. Trnka je, jak už víme, velkým zastáncem individuálního zkoumání člověka a proto vyhodnocuje jako nejlepší psychologický směr ten poslední – typologický.

⁹⁸ Ibid., s. 119.

⁹⁹ Ibid., s. 121.

¹⁰⁰ Ibid., s. 122.

¹⁰¹ Ibid., s. 123.

¹⁰² Ibid., s. 126.

Typologie a charakterologie ženy

Trnka představuje dva základní typy žen, které přebírá od Mathese. Jedná se o typ pyknický a typ intersexuální. Žena, která spadá do typu pyknického je typická svým rodinným založením. Takováto žena byla stvořena pro mateřství a manželství čili život rodinný. Pakliže tato žena narazí ve svém životě na stejně založeného muže, vedou pak tyto dva lidé v manželství klidný a spokojený život. Je pracovitá, veselá a její hněv netrvá dlouho. Rychle odpouští výchova dětí jí jde hladce.¹⁰³ Naproti ní stojí typ intersexuální ženy, která si snadno získá u mužů pozornost. Je to zpravidla žena atraktivní, ale i inteligentní. Jedná se o ženu vznětlivou, která neuznává svoji chybu a nepřipouští diskuzi. Trnka dále líčí tento typ ženy takto: „Intersexuální žena zapaluje a oslepuje, pyknická zahřívá.“¹⁰⁴ Ženy intersexuální se dělí dále do různých typů, kdy některé disponují zvýšenou sexualitou a jiné zase sexualitou sníženou. Jejich vztah k sexualitě je v obou případech neúměrný a skoro by se dalo říci až nezdravý. Takovéto ženy mívají rovněž problémy v manželství, protože dokáží z ničeho nic prudce ochladnout vůči muži, kterého milovaly. Má to na svědomí již výše zmíněná vznětlivost. V těchto jejich vztazích pak často vznikají konflikty, ve kterých se muži nedokáží vyznat a reagují v mnohých případech hněvem a násilím. Zde leží kořeny konfliktů životních typů, které mají přesah do utváření nezdravé rodiny a dále pak i společnosti, což může mít za následek mimo jiné i lidské srážky, ze kterých vyvstává i takový konflikt, jakým je válka. A všechny tyto záhady, jež vytvářejí zkažené typy, leží ve vztahu k sexualitě.

Don Juan

Stěžejní pro filosofii typů je u Trnky typ Don Juana, který se svým způsobem staví analogicky k ženě intersexuální, ale zároveň je unikátní a ojedinělý. Jedná se o symbol erotického typu mužů. Tento typ Don Juana má ještě řadu dalších poddruhů, pomocí nichž Trnka líčí jeho vztah k lidskému tvoření, jež je, jak dobře víme, důležité pro Trnkovu filosofii. Typ Don Juana je abnormální, tragická postava, která hledá spojení s absolutnem, ale nemůže ho odhalit. Snaží se zamilovat, ale nedokáže to, protože pokaždé, když se k nějaké ženě přiblíží až moc, jeho city ochladnou. Trnka ho přirovnává k Tantalovi či Sisyfovi,¹⁰⁵ já sám bych ho přirovnal spíše k Midasovi, neboť touží okusit lásku, ale nikdy ji ve skutečnosti nepocítí. Je to pro něho pouhý temporální stav, který vede k tomu, že

¹⁰³ Ibid., s. 130.

¹⁰⁴ Ibid., s. 131.

¹⁰⁵ Ibid., s. 166.

neustále střídá ženy, které se následně podvody a lstmi snaží zaujmout. Trnka líčí poddruhy Don Juanství, kde představuje Don Juana sňatkového podvodníka, který opovrhuje prací.¹⁰⁶ Don Juana „hochštaplera“, jenž je podvodníkem a lhářem. Don Juana dandyho, typ narcise, jenž vidí ve všem svém jednání pouze vlastní já, a Don Juana Casanovu, jehož nejpozoruhodnější vlastností je ta, že se dokáže sociálně zařadit téměř všude a všechny jeho finanční prostředky užívá k lásce. Všechny tyto typy se nachází na hranici zločinnosti. Jak je nám známo, tak zločinec je v Trnkově filosofii někdo, kdo boří lidské dílo. Lidské dílo tu Trnka rozděluje na dva druhy. Prvním je dílo sexuální a druhé je dílo erotické. Člověk si podle Trnky vytváří rozkoš, aby se vymezil od rozmnožování jako od pouhé biologické potřeby. Právě tím se liší od zvířat. Zde jde krásně vidět jeho odpor vůči naturalistům s ohledem na to, že typologie je pro Trnku tou správnou metodou, jak nacházet smysl života. I popisuje Trnka Don Juana s ohledem na tyto druhy či linie a poukazuje, že Don Juan boří na obou těchto liniích. Tento typ tedy dílo nejenže boří, ale především ho svojí pasivitou ani netvoří. A tak se na první pohled z aktivního svůdníka mění „v mystický asketismus donjuanství pasivního.“¹⁰⁷

Aby byl chod lidského života zachován, je zřejmé, že se tedy různé typy mužů a žen pojí k sobě. Problém podle Trnky nastává ve chvíli, když se spojí dva jedinci, kteří se k sobě nehodí. Ačkoliv se to může zdát banální, Trnka líčí, že se v případě utvoření rodiny mohou vychovat děti, které jsou značně poškozeni splynutím takovýchto jedinců. Nejznačnější poškození se projevuje ve sféře sexuálního života. Někteří potomci tak mohou být na jedné straně sexuálně zdráhaví anebo naopak na straně druhé promiskuitní.¹⁰⁸ Sexualita samotná tu není problémem, problémem je nezdravý vztah k sexualitě. Když si vezmeme například typ Don Juana, jedná se o typ, který má odpor k práci. Trnka ho i zde přirovnává ke sňatkovému podvodníkovi. Jeho chování a jednání představuje rysy zla. U žen je zase analogickým typem k typu Don Juanskému typ prostitutky. Trnka oba dva tyto typy silně zavrhuje, neboť podle jeho mínění vedou k nezdravému chápání vztahu mezi mužem a ženou. Co je však důležitější, je fakt, že Trnka spatřuje v těchto typech stupeň zločinnosti: „Nenormálnost sexuální u žen, vedoucí k prostituci, a donjuanství u mužů jsou nejnižšími stupni ke zločinnosti, nebo jsou na samém okraji zločinnosti.“¹⁰⁹ Trnka i zde spěje k názoru,

¹⁰⁶ Ibid., s. 168.

¹⁰⁷ Ibid., s. 185.

¹⁰⁸ TRNKA, Tomáš. *Mezi zemí a nebem*, s. 316.

¹⁰⁹ Ibid., s. 320.

že lidská individua stojí na začátku pokřivené a nezdravě smýšlející společnosti. Zde můžeme také vidět, že takovéto typy jsou predispozicemi ke vzniku války.

Ve filosofii typů se nám mísí pohled, který nám říká, že každý člověk má rozdílnou přirozenost a zároveň je tu pohled druhý, který vidí příčinu této přirozenosti v samotné výchově. Dalo by se říci, že s přibývajícím společenskou organizací se lidé podle Trnky začínají rozdělovat na různé typy. Jak již bylo uvedeno, Tomáš Trnka dělí na dva základní typy. Typ muže otce a typ ženy matky. S přibývajícím generacemi vznikají nové typy. Jde tedy o přirozený proces plození nových potomků a zvyšování populace. Některé typy se k sobě hodí více a některé méně, avšak v obou případech se takové typy s jejich společným splynutím zasadí o vznik typu nového. Je to přirozený proces. Jenže je nutné podle Trnky regulovat typy, které se k sobě hodí. Trnka zde přichází s eugenickou myšlenkou. Je tomu tak proto, že lidská společnost musí, podle jeho mínění, regulovat zlo, které vzniká křížením nesprávných typů. Takovéto zlo stojí na začátku války, která je vedena zločinci, kteří boří kulturu.

V předchozích odstavcích je patrný určitý obrat, který se udál v důsledku druhé světové války. Ve svém díle o filosofickém problému války Trnka vnímá typy jinak než v jeho dílech pozdějších, kde přichází s tezí, že ti lidé, co boří kulturu, jsou zločinci. Není jisté, zdali se tato jeho myšlenka vykrystalizovala přímo v návaznosti na druhou světovou válku, anebo v návaznosti na Trnkův filosofický vývoj. Je to však zajímavé, protože Trnka na jedné straně vidí míšení typů jako něco přirozeného. Jedná se o fakt, na kterém se rodí a umírají lidé a národy. Na základě jeho prvního díla se zdá, že jde o neměnný proces v životě lidstva, a proto překvapuje Trnkova intence různé typy spojovat a vyvarovat se tak nebezpečným typům zločinným.

Mír

Trnka líčí ve své knize čtyři mírové teorie, které rozeznává Del Vecchio.¹¹⁰ První je asketická teorie míru, která je reprezentovaná křesťanským učením a je schopná obětovat myšlenku míru skoro vše. Druhou je imperialistická nebo také absolutistická teorie míru, která se opírá o myšlenku jednoho ve světě vládnoucího státu, a je zprostředkována snahami církve. Třetí pak empiricko-politická teorie, která by chtěla sjednocení států a národů v jedno společenství, a poslední, tedy čtvrtá, je teorie právníká, kde je otázka míru zároveň otázkou právní.

Trnka sám uznává pouze tři teorie míru.¹¹¹ Asketickou teorii, teorii absolutní jednoty a teorii politického sjednocení. Právníckou teorii odsuzuje s tím, že stejně spadá pod teorii politického sjednocení a že není teorii míru, ale relativismu – omezuje válku, ale také ji obhajuje. Tato tři dělení jsou dle Trnky přesnější a vystavuje na nich svoje další myšlenky.

Asketická teorie míru

Ti, co jsou zastánci této teorie – křesťané, věří, že metafysickým hybatelem světa je láska. Vzešli jsme z Boha, který představuje lásku. Všichni lidé jsou jeho výtvorem, tudíž je jejich přirozeností žít v lásce, tj. nežít jen sám pro sebe, sobecky, ale žít v rámci celého lidského společenství. S láskou se rodí a do lůna lásky se opět vrací, když zemřou. Myslím si, že koncept duše a lásky si je v tomto případě velmi blízký. V tomto ohledu se jeví láska jako altruismus. Avšak z pohledu druhého, nietzscheánského, je láska egoismem. Matka se obětuje pro své dítě, protože je v jejím vlastnictví, anebo protože by bez něho nemohla žít. Myslí na sebe stejně jako milenec obětující se pro svou milenkou, která je příčinou jeho nejšťastnějších pocitů. Je však důležité si uvědomit, že Trnka nepřipouští syntézu těchto dvou protichůdných pohledů na lásku.¹¹² To by pro něho znamenalo jen odmítnutí snahy zodpovědět otázku této záhady. Trnka líčí tuto teorii míru na Tolstého díle, které rozděluje do tří fází, kdy v první fázi pro Tolstého láska znamená čirý altruismus, ve druhé fázi se pro něho láska změní v egoistický a sobecký cit a poslední fáze se nachází v Tolstého smrti.

¹¹⁰ TRNKA, Tomáš. *Filosofický problém války*, s. 37.

¹¹¹ *Ibid.*, s. 38.

¹¹² *Ibid.*, s. 41.

První fáze Tolstého díla se nachází v jeho počátečních dílech až po Annu Kareninu. V těchto jeho dílech můžeme pozorovat, že Tolstoj válku zavrhoval s odkazem na to, že věřil v lásku jako altruismus a věřil, že celý lidský život je naplněn láskou. Kdy největší esenci lásky viděl v obětování sebe sama.¹¹³

Už v Anně Karenině se však začíná ukazovat fáze druhá, ve které Tolstoj vnímá lásku jako egoistický a sobecký cit. Je zde patrný vztah teze a anti-teze, který spěje ke své syntézy. Láska, ať už je egoismem či altruismem, nemůže být účinná, pakliže bude použita do mírové teorie. Je tomu tak proto, že v obou případech láska končí smrtí. Jestliže je láska altruismem, musí se každý jedinec, který ji pociťuje v určité fázi svého života obětovat čili zemřít k prospěchu ideje či osoby, kterou miluje. V případě, že by byla láska egoismem, musí daný člověk, jenž tento egoismus cítí nutně v určité fázi svého života obětovat někoho druhého v prospěch sebe sama.¹¹⁴

Na konec však pro Tolstoj lásku není ani altruismem a ani egoismem, ale rozumový kantovský postulát.¹¹⁵ Jeho román Vzkříšení je rekapitulací celé jeho filosofie. Hlavní hrdina se ke konci svého života obrací k Bibli a uzavírá se sám do sebe, což je podle Trnky postoj, který zaujal sám Tolstoj. Tolstoj odsoudil obě možnosti a objevil se v naprosté nejistotě.¹¹⁶

Trnka tedy tuto teorii míru zavrhuje s tím, že je založená na křesťanství, které je největším sebeobětováním. Právě tento fakt, který nutí v této křesťansky naladěné teorii míru lidi odmítnout veškeré násilí je cestou k něčemu ještě horšímu, než je samotná válka – sebeobětování. To má za následek rozpad sociální organizace, neboť se každý člověk stará jen sám o sebe, přesněji řečeno, obrací všechny své city do sebe. V tomto vztahu se nachází paradox, neboť asketická teorie míru vyžaduje co nejtěsnější spojení mezi lidmi a zároveň, jak píše Trnka: „vede k naprostému poustevnictví ve společnosti.“¹¹⁷ Výsledkem této teorie, a jejím pokračováním, je založení církve.

¹¹³ Ibid., s. 47.

¹¹⁴ Ibid., s. 55.

¹¹⁵ Ibid., s. 57.

¹¹⁶ Ibid., s. 61.

¹¹⁷ Ibid., s. 62.

Teorie absolutní jednoty, absolutního imperialismu

Trnka zde upřesňuje,¹¹⁸ že v asketické teorii míru leží láska mimo náš smrtelný život. Absolutního míru je tedy možné dosáhnout až v posmrtném životě, jenž je zasvěcen lásce. První teorie sjednocuje všechny lidi stejně jako teorie absolutní jednoty, avšak až posmrtně. Církev usiluje o pospolitost v tomto životě. Jenže jak toho chce dosáhnout? Zjevně to nebude láska, která je sice spjatá s křesťanským učením, ale na zemi míru docílit nedokáže. Odpovědí je válka, sjednocení mečem a krví. Je zapotřebí dobytí celého světa, tím se teprve dosáhne absolutní jednoty. Válka je, jak vidíme, v této teorii míru nezbytná a má za úkol vnutit křesťanství úplně všem. Není ani tak považována za neštěstí, jako spíše za cosi posvátného, nutného k docílení vysněného společenství.¹¹⁹

Jak je známo z našich dějin, tato teorie míru nezafungovala, a to právě proto, že způsobovala vzpouru, která vedla k válce. Ten, kdo podle Trnky v tuto teorii věřil, byl svatý Augustin a prakticky se o ni pokusila papežská moc (*ecclesia militans*).

Potenciál, který Augustin viděl v církvi, nacházel Dante v moci světské. To, co zprostředkovali u Augustina papežové, dělali v Danteho očích vojevůdci jako například Alexandr Veliký, Augustus či Napoleon.¹²⁰ Když nelze sjednotit svět válkou, jde to tedy jinak? Například domluvou?

Teorie politického sjednocení

Trnka v této teorii odlišuje dvě hlavní větve teorie politického sjednocení podle myslitelů.¹²¹ První skupina myslitelů jsou zastánci rozumu, kteří věří, že by se všechny státy měly sjednotit do jednoho orgánu a v něm mírovou cestou řešit své rozepře. Druhá skupina myslitelů dbá na rovnoprávnost všech lidí a státy jsou u nich při těchto snahách na vedlejších místech. Do první skupiny myslitelů patří především Rousseau a Kant. Pro Rousseaua je základem rovná společnost a klíč k takovéto společnosti spatřuje v rodině. V jeho ideální společnosti občané slouží národům a národ zase občanům. Kant se na zase snaží mír podložit mravně a rozvíjí tak i mezinárodní právo, kde morálka a politika musí být v jednom souladu.

¹¹⁸ Ibid., s. 63.

¹¹⁹ Ibid., s. 65.

¹²⁰ Ibid., s. 66.

¹²¹ TRNKA, Tomáš. *Filosofický problém války*.

Všechny tyto myšlenky ústí v moderní pacifismus, jenž má za cíl odstranit budoucí války. Pojem války je tak přesouván do oblasti práva a vznikají tak první mírová společenství a organizace. Moderní hnutí má dva hlavní účely. Za prvé omezit války a za druhé sjednotit státy do jednoho velkého celku. Z takové iniciativy vznikla Společnost národů, která sklídila na mezinárodním poli určité úspěchy, avšak vznik druhé světové války tyto úspěchy z části smyl. Právě z důvodu druhé světové války vznikla Organizace spojených národů. Tento vývoj ovšem není konečný. Snaha novověkých myslitelů a celé evropské společenství se zasadili o velký pokrok v rámci zachování míru. Osvícenecké tendence a jejich víra v rozum vytvořili společnost, která vypadá, že dobu válek nechala daleko za sebou. Je nicméně důležité si uvědomit, že o mír se musíme zasazovat neustále.

Teorie politického sjednocení je nejreálnější ze všech mírových teorií, které Trnka načrtnul, avšak i tato teorie není dokonalá. Především je omyl domnívat se, že války ze světa úplně vymizí. Takováto myšlenka je naivní. Dalším aspektem, proč se Trnka nemůže s teorií o politickém sjednocení spokojit, je fakt, že je povrchní a řeší tedy problémy, které jsou patřičné pouze na povrchu lidského společenství a nekorespondují tak s Trnkovou filosofickou metodou, kterou se pokouší válku rozklíčovat. Podle Trnky rozum nedokáže vyřešit a obsáhnout všechno. Některé aspekty lidského jednání ani nekorespondují s racionálním smýšlením. Války budou i v budoucnu a to proto, že jsou spojeny s křížením národů. Trnka sám popisuje, že některé národy vznikly křížením a toto křížení z části koresponduje s jeho filosofií životních typů. Jsou národy, které už byly na sklonku svého života a byly asimilovány národy nově vzniknutými, plnými života. Jedná se o přirozený vývoj a Trnka sám je přesvědčen, že takovýto vývoj není procesem konečným, ale že se jedná o něco, co se neustále opakuje. Stejně jako se rodí a umírá člověk, tak se rodí a umírají také národy a právě z toho plyne Trnkova teze, že se tento proces bude odehrávat i v budoucnosti. Jedná se o přirozený proces, při kterém se vyvíjí a vzniká lidská společnost.

Trnka však také diferencuje války, které jsou projevem zločinnosti. Národy, které takovéto války páchají, zavrhuje a píše: „Proti takto zločinecky naladěným národům po době zločinecké války je třeba vystoupiti se všemi obrannými a kontrolními opatřeními až do doby, kdy se život tohoto národa octne opět v kolejiích normální zdravé tvořivosti.“¹²² Zločinné války jsou špatné, protože je při nich ničen aspekt kultury.

¹²² TRNKA, Tomáš. *Mezi zemí a nebem*, s. 269.

Z toho všeho nám plyne, že Trnka rozděluje války na ty, při nichž se utváří lidská organisace a na války zločinné, kdy společnost je u nich tříštěna. Takové války, u kterých se tvoří lidská organisace, jsou sice plné bolesti, je to však bolest, kterou Trnka přirovnává k porodu. Stejně jako má matka porodní bolesti při tvoření nového potomka, nového života, tak se i nový národ utváří s bolestí, jejíž analogií je válečný střet. Navíc je tu přítomen onen důležitý aspekt kultury, která se jeví jako nejvyšší smysl lidského života. Kultura je v Trnkově filosofii posvátná a v tomto ohledu souzní s výrokem Edvarda Beneše: „Válka, násilí, revoluce je oprávněná a spravedlivá – a nejen to, naopak daleko více: je povinností každého tehdy, sahá-li se opravdu na duševní i hmotnou kulturu jeho národa.“¹²³ Dle Trnkových teorií se zdá, že válka je pro něho nezbytná, a to i s přihlédnutím na její neblahé následky a možná především kvůli těmto neblahým následkům. Stejně tak, jako není světlo bez tmy, není ani života bez umírání a tím pádem není možné, aby se zrodila lidská společnost a její kultura bez válečné vřavy. „Válkou je snad zavrcholen smysl bolesti a utrpení, smutku a radosti u lidí a mezi lidmi v údolí Země?“¹²⁴

¹²³ BENEŠ, Edvard. *Válka a kultura*. Praha: Československý vědecký ústav vojenský, 1922, s. 6.

¹²⁴ TRNKA, Tomáš. *Mezi zemí a nebem*, s. 274.

Závěr

Jak tedy Tomáš Trnka vnímá válku?

Válka je pro Trnku dílo výhradně lidské a existuje tak pouze ve světě lidí, nikoliv zvířat. Takovéto vymezení mu po celou dobu slouží jako vodítko a líčí tak válku na rozdílech mezi zvířaty a lidmi. Dozvěděli jsme se tím pádem, že aby válka vznikla, je zapotřebí v první řadě kultury. Kulturou Trnka míní především nástroje, které si člověk vytvořil a které původně nesloužily k válčení, ale k obraně a lovu. Ačkoliv Trnka zůstává u popisu nástrojů prvního člověka či lidí z dávné minulosti, na jeho filosofii je nadčasové, že si dokážeme představit kulturní vynálezy, které jsou používány i při dnešních válkách. Nejedná se o pouhé oštěpy, šípy a luky, ale jsou to palné zbraně či dokonce drony, které vznikly ze semínka kultury. Kromě nástrojů a vynálezů vnímá Trnka jako kulturu rovněž nehmotné bohatství jako je náboženství, zvyky a mravy. Opět mohu vyzdvihnout Trnkovu nadčasovost, protože představím-li si jakýkoliv konflikt, vidím v jeho základech právě kulturní rozdílnosti obou soupeřících stran.

Současně s kulturou je pro Trnku dalším významným předpokladem války vznik sociální organizace, kterou rovněž spatřuje pouze ve světě lidí. Trnka líčí postupný vývoj, kterým vznikly národy a státy, jak je známe dnes. Trnka zde opět diferencuje lidskou organizaci od té zvířecí a analyzuje v ní rozdílné prvky. Zvířata jsou také schopná určité organizace, ve světě lidí ovšem převyšuje aspekt lásky. Ukazuje, že člověk je schopný cítit lásku výhradně k jednomu specifickému individu. V souvislosti s touto problematikou Trnka uvádí a popisuje několik typů lidí. Tak vznikají specifické lidské páry, které následně tvoří různorodé rodiny a vytvářejí rozdílné zvyky či ostatní kulturní prvky.

Kultura je tedy úzce spojena se vznikající sociální organizací a to se také odráží v tom, že si první kmeny volili vůdce, kteří nebyli silní alfa samci, jak by tomu bylo ve světě zvířat, ale jedince, kteří disponovali největšími schopnostmi ve sféře vytváření - vytváření lidského díla, vytváření kultury.

A jak vnímá Trnka válku s pomocí filosofie?

Trnka ve své filosofii používá metodu diferenciací. To znamená, že když chce zkoumat život člověka, zkoumá, jak se utváří směrem k umírání. Co znamená život a co tím pádem znamená smrt? Válka se děje v průběhu lidského života, který spěje ke své smrti a všechny projevy života se dějí v kontrastu se smrtí. Žití je vlastně umírání, je to touha po růstu a tím

pádem i touha po stárnutí, které vede ke smrti. Pakliže by byl lidský život věčný, postrádal by smyslu, neboť smrt je nám tím největším životním hodnotitelem.

Ve své filosofii Trnka vnímá člověka jako individuum a tak, když se snaží rozklíčovat filosofický problém války, zkoumá ho pomocí jednotlivců a s tím mu pomáhá typologická metoda. Na rozdíl od zvířat jsou na světě mnoho různých typů lidí. Každý tento typ podle Trnky hledá svůj smysl na základě vztahu ke smrti. Každý jednotlivý člověk nachází svůj smysl v něčem jiném, v tom, co koresponduje s jeho vlastním charakterem, který vyplývá z jeho typu.

Filosofickou odpovědí na to, proč se děje válka, je pro Trnku napětí vztahu mezi životem a smrtí. Lidstvo je stejně jako jedinec smrtelné a uskutečňuje se růstem. Tímto růstem se blíží ke smrti. Mezi těmito dvěma aspekty leží ono napětí a stejně tak, jak se jedinec v tomto napětí pokouší nalézt smysl svého života, tak se i lidstvo pokouší nalézt svůj smysl. Svůj smysl hledá člověk i lidstvo v kulturním tvoření a lidské organisaci. Tak se z předpokladu války stává zároveň její důsledek. Válka vzniká na základě kultury a lidské sociální organisace a důsledkem války je zase nová kultura a nová sociální organisace. Jedná se o spravedlivý vztah života, který se děje nejen ve světle jedince, ale především ve světle celého světa. Tak je pro Trnku vše smrtelné a na základě této smrtelnosti se odehrává život.

Je tedy podle Trnky válka nezbytná?

Odpověď na tuto otázku zodpovím metaforicky, neboť věřím, že by to Trnkovi nevadilo. Je to podobné, jako bychom se zeptali, zda je nezbytná smrt. Dříve nebo později člověk zemře, avšak smrt náhlá je velmi bolestivá, protože neobsahuje přirozený aspekt růstu. Je to jako utnout píseň uprostřed nebo jako kdybychom vytrhli květinu ze země dříve, než stihne přinést na svět své plody. Proti smrti nepřirozené a náhlé bychom měli bojovat, neboť je to přirozené. Chceme něčeho dosáhnout a něco vytvořit a dokud tomuto našemu poslání nedocílíme, pak náš život nemůže skončit ve smíru.

Stejně je tak tomu u Trnky s válkou. Proti válkám bychom měli učinit preventivní opatření, zvláště pokud boří dílo člověka. Ovšem musíme se smířit s tím, že určitému druhu válek se nevyhneme, neboť se jedná o přirozenou součást růstu našeho společenství.

Bibliografie

BENEŠ, Edvard. *Válka a kultura*. Praha: Československý vědecký ústav vojenský, 1922.

KRATOCHVÍL, Ladislav. Filosofický portrét Tomáše Trnky. . 1969, roč. 17, č. 4, s. 567–578.

TRNKA, Tomáš. Autobiografie. . 1969, roč. 17, č. 4, s. 565–567.

TRNKA, Tomáš. *Člověk a jeho dílo*. Praha: O. Štorch-Marien, 1926.

TRNKA, Tomáš. *Člověk a svět*. Praha: Aventinum, 1929.

TRNKA, Tomáš. *Člověk a věčnost*. Praha: Aventinum, 1946.

TRNKA, Tomáš. *Filosofický problém války*. Praha: Jan Laichter, 1917.

TRNKA, Tomáš. *Mezi zemí a nebem*. Praha: Aventinum, 1948.